

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti
Katedra za češki jezik i književnost

**Prijevod i translatološka analiza ulomka romana „Daleko od stromu“ Zuzane Brabcove
(diplomski rad)**

Mentor: dr. sc. Matija Ivačić, doc.

Studentica: Beata Grobenski

Zagreb, veljača 2019.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. O autorici	2
3. O romanu <i>Daleko od stabla</i>	2
3.1 Stil pisanja	4
3.1.1 Generacijska ispovijed	5
3.1.2 Osnovni motivi i povezanost sa ženskim pismom	5
3.1.2.1 Chick-lit?	6
4. Prvo poglavlje romana <i>Daleko od stromu</i>	7
4.1 Prijevod prvog poglavlja	7
4.2 Prvo poglavlje na češkom jeziku	22
5. Teorija prevođenja – je li važnija riječ ili smisao?	45
6. Analiza prijevoda	47
6.1 Ekvivalencija	49
6.2 Poetski elementi	50
6.3 Vlastita imena	52
6.4 Jezično-stilističke korekcije	54
6.4.1 Razgovorni stil	54
6.4.2 Praznine u interpretaciji	56
6.4.3 Kulturološke nepodudarnosti	58
6.5 Intertekstualnost	59
6.5.1 Václav Jaromír Pícek	59
6.5.2 Maksim Gorki	60
6.5.3 <i>Biblija</i>	61
6.6 Frazemi	61
7. Zaključak	64
8. Literatura	65
8.1 Izvori	65
8.2 Sekundarna literatura	65
8.2.1 Elektronički izvori	66
Sažetak	67
Shrnutí	67
Summary	68

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je roman *Daleko od stabla* (*Daleko od stromu*, 1984.) i translatološka analiza prijevoda njegovog prvog poglavlja *Velika zgrada usred voda* (*Velká budova uprostřed vod*) na hrvatski jezik. U radu će se osim primijenjene teorije književnog prevođenja iznijeti kulturološka i jezična obilježja koja se nalaze u ovome romanu, a uzrokovala su nam prevoditeljske probleme koji se odnose na prenošenje ispravnog značenja riječi s originalnog na ciljni jezik, njihove namjene u kontekstu cjeline i autoričinog stila pisanja koji nosi snažna obilježja struje svijesti i asocijativnosti. Za interpretaciju sadržaja bitna su i društvena obilježja u tadašnjem čehoslovačkom komunističkom režimu koja su uvelike utjecala na književno i jezično formiranje Zuzane Brabcove i cijele njene generacije. S obzirom da je u pitanju autorica, neminovno je povući neke paralele s pokretima ženskog pisma i postfeminizma te kako se Brabcova u njih uklapa.

U poglavlju „Analiza prijevoda“ pokušat će se dati kvalitetne solucije poduprte raznim teorijskim okvirima za prevoditeljske probleme koji su otvorili spektar prevoditeljskih rješenja, a mi smo primorani odlučiti se za ono najbolje. U analizi ćemo vidjeti kako prostor i vrijeme igraju važnu ulogu u razumijevanju romana čija poanta nije izrečena eksplicitno. Ona se skriva iza stilskih sredstava kao što je prije svega metafora, potom iza ponavljajućih rečenica kao nositelja atmosfere u djelu i motiva koji su oblikovali autoričino poimanje stvarnosti te samim time i način na koji se služi jezikom.

Na hrvatski je jezik dosad preveden jedan autoričin roman *Rok perel* (2000.), u izdanju nakladničke kuće Meandar i prijevodu Katice Ivanković, pod naslovom *Godina bisera* (2002.). Roman je bio kontroverzan jer se prvi put u češkoj književnosti opisuje ljubavni odnos između dviju žena.

2. O autorici

Zuzana Brabcová bila je češka književnica, rođena 1959. godine u Pragu, gdje je i preminula 2015. godine. Kćerka je književnika, književnog kritičara i povjesničara književnosti Jiříja Brabeca, što je imalo dalekosežan utjecaj na njen život s obzirom na očevo političko djelovanje i stroge sankcije koje je čehoslovački režim namijenio onima koji nisu slijepo slijedili i poštovali društvene uloge koje su im bile nametnute. Otac joj je naime jedan od potpisnika naširoko poznatog dokumenta *Povelja 77 (Charta 77)* po kojem je nazvan građanski pokret u kojemu su sudjelovali brojni intelektualci u svrhu ostvarenja građanskih prava, očuvanja ljudskog dostojanstva i slobode izražavanja unutar čehoslovačkog režima. Velik broj potpisnika završio je u zatvoru, između ostalog i kasniji čehoslovački, a potom i češki predsjednik, svjetski poznati političar Václav Havel. Brbcová je imala nebrojene poteškoće s upisivanjem željene škole i fakulteta, sa zaposlenjem i objavljivanjem svojih književnih radova. Umjesto obrazovanja na fakultetu, uspjela je dobiti posao knjižničarke, s kojeg je ubrzo maknuta da bi radila kao čistačica u bolnici. Osim oca, i njena majka Zina Trochová bavila se književnošću - bila je urednica i prevoditeljica.

Brbcová je očito naslijedila strast prema književnosti te je rano krenula stopama svojih roditelja. Osamdesetih se godina pojavljuje u češkoj književnosti s još nekim novim imenima (Petr Placák, Vít Kremlička, Martin Milan Šimečka, Tereza Boučková; svi dobitnici nagrade Jiříja Ortena koja se dodjeljuje autorima mlađim od 30 godina za pjesničko ili prozno djelo na češkom jeziku).

Bijeg od stvarnosti u snove i metafore jedan su od snažnih motiva njenog opusa, što se može objasniti kao eskapizam unutar nepovoljne društveno-političke situacije. Osim činjenice da je unutar čehoslovačkog društva svrstavana u krug „crnih ovaca“ koje nisu imali pravo na obrazovanje i umjetničko izražavanje, prati je i titula autorice prvog lezbijskog romana u Češkoj, što se odnosi na već spomenuti naslov *Godina bisera*.

3. O romanu *Daleko od stabla*

Posrijedi je autoričin drugi roman koji je objavila neoficijelno i zahvaljujući kojemu je prva dobitnica već spomenute nagrade Jiříja Ortena 1987. godine. Roman se pojavio u samizdatu 1984. godine kada je autorica imala 25 godina i iza sebe još jedan naslov, *Ovčja vrata (Ovčí brána, 1980.)*. Tri godine nakon samizdata, *Daleko od stabla* izdaje nakladnička kuća Index u njemačkom Kölnu, što ga svrstava u čehoslovačku egzilsku književnost. Sve do

1989. Brabcová nije mogla službeno izdavati knjige. Roman *Daleko od stabla* tek je 1991. nakon raspada komunističkog režima izdala nakladnička kuća Československý spisovatel u Pragu. Visoko je cijenjen u književnim krugovima, no cjelokupni hrvatski prijevod još uvijek ne postoji. Neki ga prevoditelji i književni kritičari smatraju njenim najboljim djelom.

U romanu *Daleko od stabla* Brabcová se poigrava mnoštvom osnovnih principa poezije od kojih su ponavljanje i simetrija najčešća sredstva kojima pribjegava. Neke rečenice se ponavljaju kroz cijeli roman i tako daju dojam cikličnosti. Vrijeme u djelu ne teče linearno, već je kronološka nit sastavljena od asocijacija. Cikličnost života usko je povezana s osnovnim motivom prvog poglavlja – s vodom, koja je istovremeno i život i smrt.

„[...] bilo je više nego očito da ako sam već i ustala iz vode, u vodu ću se i vratiti u
ovoj čudnoj, mrežastoj ljušturi, u koju su me postavili,
gospodine učitelju,
kao perlu,
oni drugi.“¹

Vodu koristi kao alegoriju (način prenesenog izražavanja) u kojoj se metaforičko ili preneseno značenje ostvaruje u cijeloj slici ili cijeloj radnji; to je autoričina potraga za ishodištem, mjestom iz kojeg smo potekli koje je ujedno mjesto na koje ćemo se vratiti. Život je, kako znamo iz biologije, nastao u vodi, a Brabcová u svojim apokaliptičnim predviđanjima, koja su velikim dijelom nastala u snovima, vidi ujedno i kraj čovječanstva u jednoj globalnoj poplavi od koje ljudi bježe s nižih na više katove zgrada te bjesomučno skupljaju i spašavaju svoje stvari. Iznova se vraća mnoštvu motiva koji su varijacije vode: Vltava (Kampa, otok na rijeci), more, ocean, vlaga, otok, ribe, površina i krugovi na njoj, poplava, dubina itd. Moguća interpretacija navedenih motiva povezana je s kruženjem: prijelazom elementa iz jednog stanja u drugo, neprestanim cirkuliranjem („kao krug unutar kruga na površini vode“) povezanim s konceptom labirinta; mnoštvo je zagonetki, malo rješenja. Nadalje, podizanje površine vode upućuje na ograničenost i zatvoren prostor kao metaforu mogućnosti koje joj komunistički režim pruža (odnosno, ne pruža) kao intelektualci čije je pravo slobodnog izražavanja i ostvarivanja željene karijere u umjetnosti omeđeno nametnutim društvenim konvencijama i zakonima zbog kojih je velik dio oporbenih intelektualaca završio u zatvoru.

¹ Brabcová, Z. *Daleko od stromu*. Brno : Druhé město, 2017. str. 11.

3.1 Stil pisanja

Knjiga je većim dijelom koncipirana kao imaginarni dijalog u kojem se junakinja Věra obraća dvama likovima: svome psihijatru koji joj postavlja pitanja u vezi sjećanja na djetinjstvo i odrastanje, te liku po imenu Josífek za kojega ne možemo točno utvrditi tko je, ali očito je da su u bliskome odnosu. Samih pitanja od strane psihijatra nema mnogo, ali se odgovori na njih često izgube i odlutaju u metaforičke asocijacije kojima djelo obiluje. Odnos sa psihijatrom nije nigdje eksplicitno naznačen, tek se naslućuje po pitanjima i odgovorima iz dijaloga. Na kraju se romana saznaje da junakinja doista umire u psihijatrijskoj bolnici. Ostaje nejasno da li je psihijatar netko iz njenog sjećanja ili izmišljen lik.

Iz svega se može zaključiti kako je roman ustvari prisjećanje na odrastanje, obitelj, traume, snove, želje, čak i samo začće, ali je i u velikoj mjeri psihološka analiza osobnosti ljudi koji su pripovjedačicu okruživali i njihovih međusobnih odnosa. Odnosi nisu samo intimni, već se naslućuju i politizirani likovi u okruženju u kojem mlada pripovjedačica odrasta (primjerice, učitelj iz osnovne škole čija su predavanja ispresijecana domoljubnim recitacijama). Sudeći po svemu navedenome, roman bi pripao u kategoriju *bildungsromana*, tj. *coming-of-age*, pojma koji dolazi iz njemačkog jezika te označava romane u kojima se prati odgoj, odnosno sazrijevanje te formiranje osobnosti glavnog junaka. Neki od primjera *bildungsromana* u svjetskoj književnosti su Voltaireov *Candide*, *Portret umjetnika u mladosti* Jamesa Joycea, *Tom Jones* Henryja Fieldinga, *Siddhartha* Hermana Hessea i J. D. Salingerov *Lovac u žitu*.

Način na koji autorica verbalizira svoja sjećanja nije uobičajen. Iako se radi o proznom tekstu, ovdje nije rijetkost naići na stihove ili na stilska obilježja poezije kojima obiluju prozni odlomci. Najupečatljivija stilska sredstva od njih su nedvojbeno ponavljanje određenih riječi i sintagma na počecima ili krajevima pojedinih odlomaka. Mogli bismo reći da su anafora i epifora primijenjene u ovom proznom tekstu. To se lijepo nadovezuje na poimanje vremena. Autorica vremenu ne pristupa linearno, već je ono ciklično. Nema jasno definirane granice prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Tome u prilog ide ponavljanje identičnih rečenica kroz roman, od kojih se jedna najviše ističe kad roman promatramo kao „generacijsku ispovijed“, skoro poput parole:

„Naša generacija, autistična, alkoholičarska, provlačeći se s dugovima, istočnjački sjetna i neambiciozna, zapadnjački materijalna i ubrzana, naša generacija bez sidra, s obzirom na to da nema ni more.“²

3.1.1 Generacijska ispovijed

Pod pojmom *generacijska ispovijed* podrazumijeva se tekst koji se poistovjećuje s cijelom jednom generacijom uglavnom u smislu zajedničkog neslaganja s trenutačnim stanjem u društvu, gajenja zajedničkih emocija i sentimenta, a u krajnjoj liniji i zajedničke sudbine. U recenzijama *Daleko od stabla* može se naići na poklonike i protivnike svrstavanja ovog romana u tu kategoriju, ali i postojanje kategorije *generacijske ispovijedi* uopće. Ivan Klíma i Milan Exner³ zagovornici su struje koja demantira suvislost termina „generacijska ispovijed“ i kao zamjenu predlažu „generacijski roman“. Exnerova izjava govori o tome kako Brabcová ne može pisati o svijetu i onome što je univerzalno u svijetu te da može jedino pisati o svijetu koji ima u sebi. Ovdje dolazi do međusobnog poništavanja pojmova generacijska ispovijed i autobiografija.

3.1.2 Osnovni motivi i povezanost sa ženskim pismom

Kako bismo precizirali svrhu i namjenu ovog književnog teksta, navest ćemo glavne motive koji se provlače kroz djelo, odnosno prvenstveno kroz prvo poglavlje koje ćemo analizirati u ovome radu. Prije svega, važno je naglasiti da je protagonistkinja romana žena. Ta činjenica bitno utječe na interpretaciju teksta zato što u njemu možemo naći znatnu količinu motiva koji su tipični za žensko pismo.

Protagonistkinja Věra stvarnost doživljava vrlo subjektivno i simbolički; na samom početku romana uvodi se motiv vode.

„Već ubrzo nakon začeca, negdje usred plodne vode, proživjela sam nešto što bi se bez pretjerivanja moglo nazvati slutnjom svijeta. [...] bilo je više nego očito da ako sam već i ustala iz vode, u vodu ću se i vratiti u ovoj čudnoj, mrežastoj ljušturi, u koju su me postavili, gospodine učitelju, kao perlu, oni drugi.“⁴

² Brabcová, Z. Daleko od stromu. Brno : Druhé město, 2017. str. 11.

³ Janoušková, J. Daleko od stromu. // TVAR, edicija TVARy. 13/1999. str. 5.

⁴ Brabcová, Z. Daleko od stromu. Brno : Druhé město, 2017. str. 11.

Na činjenicu da djelo započinje uvođenjem upravo motiva vode dala bi se nadovezati tzv. teorija fluida belgijsko-francuske feministkinje Luce Irigaray koja tvrdi da su „žena i njezin diskurs bliži tekućem stanju (pa dakle i neuhvatljivosti) fluida nego li čvrstoj mreži krutih tvari“⁵. Iako se sama teorija ne odnosi direktno na motiv vode, već općenito na diskurs pojedinih autorica ženskog pisma kao takvog, zanimljivo je da je Brabcová uvela taj motiv koji postaje još jedan protagonist u kontekstu nastajanja i nestajanja svijeta, što svakako doprinosi dinamici djela jer se čitatelj konstantno nalazi u neizvjesnosti pred problemom kontinuirane rastuće poplave koja prijeti apokaliptičnim završetkom čovječanstva. Između ostalog, fluidnost bi se, za razliku od krutosti, također mogla pripisati narativu koji je sazidan od niza asocijacija, nepredvidivo se prebacujući iz prošlih događanja u sadašnje s primjesom nadrealnih scena.

3.1.2.1 Chick-lit?

Ženska literatura ili *chick-lit* opisan je kao žanr u čijem je središtu ženstvenost, žensko tijelo i sukladno tome briga za njega, modu i ljepotu. Nadovezuje se na postfeminizam koji se pojavio 70-ih godina, u okviru kojega je francuska filozofkinja Luce Irigaray skovala pojam ženskog pisma. Kao opća karakteristika ženskog pisma navodi se tematiziranje svakodnevnih problema prosječne žene, što stvara čvrstu identifikacijsku poveznicu na relaciji autorica – čitateljica – junakinja. Jednostavna radnja iduća je karakteristika ženskog pisma, a njen cilj je zadržavanje čitateljičine pažnje na zapletu koji se najčešće temelji na pronalaženju ljubavi i teškoćama koje dolaze u paketu s njom: preljub, rastava, odgoj, abortus, usamljenost, nerazumijevanje, manjak podrške i priznavanja. Česta kritika koja se navodi za takve tekstove ide na račun apolitičnosti koja je u čehoslovačkim disidentskim krugovima generalno nepoželjna jer se povezuje s građanskom poslušnošću, pasivnošću i manjkom inicijative. S obzirom na neraskidivu povezanost između autorica i njihovih junakinja, tekstovi su uglavnom pisani u prvom licu ili u obliku dnevnika, bloga, pisma, odnosno ispovjednog proznog diskursa, za kojeg smo već zaključili da je forma koju je Brabcová prisvojila. Što je s ostalim elementima? Za *Daleko od stabla* ne bismo mogli reći da sadrži sljedeće karakteristike:

- a) jednostavna radnja,
- b) apolitičnost,

⁵ Feral, J. Od teksta do subjekta : preduvjeti pisma i diskursa u ženskom rodu. // Frakcija : magazin za izvedbene umjetnosti = performing arts magazine. (1999), 12/13, str. 61.

c) učestalo tematiziranje tipičnih ženskih problema.

Što se tiče potonjeg, autorica se dotiče teme potomstva i činjenice da joj je imati sina bila jedna od najvećih želja koje sada više neće moći ispuniti. Međutim, to nije okosnica radnje. Pripovjedačica ima vrlo bogat unutarnji svijet u kojem je nemogućnost osnivanja obitelji samo okidač koji ju motivira da napiše knjigu. Činjenica da roman pripada struji svijesti svakako nije u skladu s kriterijem jednostavnosti radnje. Miješanje vremenskih razna i nelinearnost onemogućavaju čitatelju usmjeravanje pažnje na događajnost. Pažnja je usmjerena na unutarnji svijet i upravo to je snažna poveznica između stilova Zuzane Brabcove i Virginije Woolf. Apolitičnost je još jedan kriterij koji Brabcová ne ispunjava. Njen tekst prožet je opisima odrastanja u socijalističkom društvenom sistemu koji se kasnije pretočio u komunizam o čemu progovara možda ne uvijek tako eksplicitno, no na vlastiti način prožet metaforama i alegorijama koje upućuju na raznorazna društvena ograničenja, političke uvjetovanosti koje formiraju međuljudske odnose kao u romanu na primjeru Věrinog religioznog oca i djeda komunistu koji se nikako nije mogao pomiriti sa sinovim odabirom karijere župnika. Navodno je činjenica što je Věrina majka Ruskinja jedini razlog zbog kojeg je djed komunist odlučio otvoriti svoja vrata sinovoj obitelji. Tu se, između ostalih, ističe snažna politička poruka koja Zuzanu Brabcovu uzdiže iznad umjetničke kvalitete prosječnog ženskog pisma.

4. Prvo poglavlje romana *Daleko od stromu*

4.1 Prijevod prvog poglavlja

Velika zgrada usred voda

Već ubrzo nakon začeca, negdje usred plodne vode, proživjela sam nešto što bi se bez pretjerivanja moglo nazvati slutnjom svijeta. I doista: netom prije poroda bilo mi je već poprilično jasno kako izgledaju svjetlost, tama, nuklearna bojeva glava ili pak statistika stanovništva nakon Drugog svjetskog rata. Možda je zato blebetanje suđenica u našem stanu na Maloj Strani, nakon što sam došla s majkom iz rodilišta, bilo potpuno uzaludno. I bez njihovih neznanstvenih prognoza bilo je više nego očito da ako sam već i ustala iz vode, u vodu ću se i vratiti u ovoj čudnoj, mrežastoj ljušturi, u koju su me postavili,

gospodine učitelju,

kao perlu,
oni drugi.

Htjela sam postići samo dvije stvari, Josífeku: roditi sina i napisati knjigu. Ovo prvo više mi nikada neće poći za rukom, zato moram pokušati ono drugo, s oštricom na vratu.

Naš dom. Naša himna. Moj neprozračni dom s maketom neba, moja himna na koju i mrtvi moraju stajati u stavu pozor. Naša generacija, autistična, alkoholičarska, provlačeći se s dugovima, istočnjački sjetna i neambiciozna, zapadnjački materijalna i ubrzana, naša generacija bez sidra, s obzirom na to da nema ni more. Zato što je Češku (moju zemlju) more posljednji put poplavilo u paleozoiku.

More. Kad pogledam kroz prozor, mogu zamijetiti kako se voda polako diže, kako upija sve ono suho iz rahle žbuke na suprotnom zidu, kako se čvrsto ovija oko korijenja drveća koje se iskrivilo od poplave, kako radi – da, ta voda radi – sistematično, nemilosrdno, namjerno, nadahnuta voljom.

Na površini se kotrlja poderan komad novina, kutija cigareta, reket za stolni tenis i napuhnuta lešina vrapca. Okrećem se. Zidovi u prostoriji natopljeni su vlagom. Spuštam se sa stolice. Hladno mi je, Josífeku, beskonačno mi je mokra zima. Zavlačim se pod deku i zatvaram oči kako bih se mogla bolje usredotočiti na pisanje

s oštricom vode na vratu i vremenom
koje sad već nečujno kuca
za kraj.

- Prapovijest čovječanstva završila je u trenutku kada je čovjek izumio pismo - rekao je patetično gospodin učitelj Slavík i, upravo u tom trenutku kada je krenuo iz kutije vaditi violinu kako bi Sukovom skladbom proslavio tu neprocjenjivu pobjedu ljudskog duha, Řeháček si je počeo otvarati šlic.

- Ti si glup... - šapnula sam na prve taktove Pjesme ljubavi, ali Řeháček se pravio da me ne čuje.

Řeháček, moj susjed iz klupe, opet se pripremao demonstrirati onu nepomirljivu razliku među ljudima, njihovu ničim premostivu različitost, što je obično radio na satu povijesti dok se, gotovo uvijek, očajnički dosađivao. A ja sam tada – ironijom sudbine – sa srcem koje je ludo udaralo počinjala slutiti upravo ono zajedničko, ono što nas ne odvaja, već ono što nas sve spaja metafizičkom, bezvremenskom vezom. Imala sam dvanaest godina. U to su vrijeme iz tvornica počeli izvoziti bodljikave žice, u to su vrijeme neke tuđe vojske sjedile u

kasarnama, u to su vrijeme na himnu morali ustajati i oni mrtvi. Řeháček je bio u pravu; samo što ja to tada još nisam vidjela zato što sam umjesto u Řeháčekovu istinu pod školskom klupom gledala u tragičan lik plačljivog, zbunjenog učitelja Slavíka kojemu se violina urezivala u vrat iz dana u dan sve dublje poput nemilosrdne oštrice noža koji pjeva.

- Řeháčeku, a što se dogodilo - zašaptala sam u dlan - kada su ljudi počeli pisati?

Učitelj se trzao ispred crne ploče i usredotočeno mrštio dok mu je gudalo u ruci isprekidano prelazilo preko žica.

- Ne čujem, on užasno škripi.

Svoje pitanje nisam ponovila. Řeháček mi svejedno ne bi odgovorio; njegova nezainteresiranost za sve što nije bilo povezano sa spolom ili matematikom bila je izvanredna. Voljela sam ga. Voljela sam ga jer je bio pjegav i riđokos, jer je bio veseo i nemoralan, jer mi je dozvoljavao prepisivati na testovima iz matematike i jer je obožavao američke nebodere od kojih je mene hvatala jeza. A album pun fotografija tih zadivljujućih građevina koje drsko paraju nebo, koje su sablasne, opojne i predivne kao i cijelo njihovo stoljeće, taj šareni album je jedino što mi je od Řeháčka ostalo.

Gospodin učitelj odsvirao je do kraja i nije ni primijetio kako mu oko glave kruži papirnati avion.

Otvaram oči s čuđenjem. Samo malo, Josífeku – nešto ovdje ne štima: zašto se ovdje već na početku našao ovaj riđi? Započinjati knjigu prvom dječjom ljubavi više je nego banalno. A ja sada za banalnosti nemam vremena... Prljava voda preda mnom već je sigurno poplavila prvi kat ove zgrade...

Još uvijek čujem treskanje vrata, škripanje ormara, toptanje teških okovanih čizama, nejasne krikove, mokri kaos – to se oni drugi trude preseliti svoje urede iz prizemlja na više katove, trude se spasiti svoje kartoteke i telefone i revolvare i svoje vratore i svoje bližnje od vode, od tog nediscipliniranog elementa koji je odlučio pomrsiti sve račune, koji nije bio u planu i koji se sada više ne da zastrašiti.

Pakosna ih voda tako proganja od kata do kata; u tvrdoglavo namjeri kako bi sačuvali red, režim i radne obveze, oni bježe pred njom s cijelim svojim arsenalom sve više i više, no njihov red postaje sve vlažniji, njihov režim bulji kroz oko utopljenika, a njihove revolvare, sve revolvare onih drugih koji su na svijetu polako već hvataju majka hrđa i otac izumrće.

Mi ćemo, naravno, iščeznuti s njima, ali je li važno? Iz mora smo izašli u obliku malog trilobita i u more ćemo opet ući u kostimu kulture i pod maskom civilizacije. No prije nego

što se to dogodi, ovdje sam ja kao sastavni dio njihovog arsenala, u ćeliji ja, u meni knjiga, a u knjizi neshvatljiva Řeháčekova egzistencija.

- Mi ćemo vam pomoći. Pavel Řeháček naime...

- Da, sad se sjećam. Kada sam se vratila nakon praznika u školu... to je bilo sedamdeset i druge...

- Ti su praznici vama i vašim roditeljima ipak ostali po nečemu u sjećanju, ili sam u krivu?

- Niste u krivu. Djed Václav je umro, našli smo ga tada na podu pokrivenog kartom Krkonoša.

- A vi ste krajem srpnja putovali u Křečhoř na pogreb. No vratimo se Řeháčeku. Kada ste se nakon praznika vratili u školu, mjesto kraj vas bilo je prazno.

- Smijem li sjesti kraj tebe? – na odmoru me upitala Katka.

Lagano se naslonila na rub moje klupe, pomaknula pramen svoje duge kose mehaničkim pokretom i nasmiješila se. Lijepa je, pomislim. Stvarno je lijepa, izgleda kao da ima petnaest godina, šminka se, ima najljepše sastavke u razredu, a isto tako i najljepše noge. Koza jedna glupa, glupa, glupa.

- Řeháček će sigurno doći. On ima naviku blajbati prvi dan nakon praznika.

Pokušavam joj uzvratiti jednako zasljepljujući osmijeh, ali vrlo dobro osjećam kako se na licu on mijenja u parodijsku grimasu.

- Nemoj zezati, ti ne znaš? Řeháčekovi su u srpnju ostali u Beču...

Zvoni. Katka ustaje, sliježe ramenima i odlazi u svoju klupu. Zbunjeno se za njom okrećem, u dlanu malu mekanu gumicu. Babice-suđenice isključile su zvuk, kao što to i tata nekada radi kada uz vijesti na televiziji piše nedjeljnu propovijed. Zvono je utihnulo. Oko mene svi uzaludno otvaraju usta, nijemo se smiju, ne čujem ni padanje stolica, ni trganje stranica iz udžbenika, ne čujem apsolutno ništa. Samo bijela vlažna gumica u mojoj šaci počinje proizvoditi sitan, škriputavi zvuk.

U razred je ušao gospodin učitelj Slavík. Tečnim pokretom ruke pokazuje nam da sjednemo kako bi se sa sanjarskim pogledom opet mogao raspričati o toj Češkoj krasnoj, Češkoj mojoj, zemaljskom raju u kojem se gore zaručuju s nebom, a duša uzvišava od čežnje – opet će koristiti rečenice s neugodnim mirisom škroba i razgranate surečenice pune participa, dok će redoslijed riječi u srcu biti isti kao i prošle godine, pretprošle godine i dokle već sjećanje seže, ali izgovoren glasom koji za ton više podrhtava. Samo, moj zvuk je i dalje isključen. Umjesto njega je smrtna tišina, tišina bez učiteljeva bučnog patriotizma, bez

njegove violine, bez škripanja krede po ploči – tišina s ekranom punim dvodimenzionalnih lica koja me okružuju, koja me zarobljuju, koja me guše. Ne puštaju čovjeka ni da u miru plače, bijesnim. Što buljite, šapćem, koze jedne s lijepim nogama, pustite me na miru, vi glupe, glupe, glupe koze. Ne ometajte me u mom krugu u kojem posrćem, ne narušavajte mi tišinu, moju smrtnu tišinu bez Řeháčka.

- A ti, Věro, gdje si bila na praznicima? – iz slatke me boli trgnuo učiteljev glas.

Šutim. Brzo prebrišem suze rukom. Konačno prozborim: - Mi smo bili na djedovom pogrebu. Moj djed je još uvijek, znate, mrtav.

- To ste odgovorili?

- Da.

- A drug učitelj?

- Drug učitelj je suosjećajno kimao glavom i pogladio me po kosi. Nije znao što bi. Ustvari, on nikad nije znao što bi. Moglo bi vas zanimati i to da je on također bio u partiji.

- Cijelo vrijeme?

- Cijelo vrijeme. Zar ga ne vidite? Tamo, kraj zida između virova. Obratite pažnju na to kako se bori s vodom, kako se grčevito drži pojasa za spašavanje sa svoje violine, kako se hrabro bori i kako će se do kraja boriti u svojoj plavoj košulji. Źao mi ga je. A ipak, onda kada mi je nakon nastave mrko odbio objasniti Řeháčekov nestanak, toliko sam mu se htjela osvetiti! Zašto baš njemu? Kažete da ni za što nije kriv. Samo... ja sam uz pomoć svoje dječje nepobitne ustrajnosti predosjećala njegovu dalekosežnu krivicu... Moja intuicija me uspjela hipnotizirati i taj put; od tada sam gospodina učitelja Slavíka mrzila onom dubokom i ledeno čistom mržnjom kakvom na ovom svijetu može mrziti samo dijete.

- Možete li precizirati, kako to točno mislite, njegova dalekosežna krivnja?

- Bio je jedan od onih koji su krojili moju budućnost. A ta se budućnost iskrojila bez Řeháčka; to je sve.

- Nije li to ponešto pojednostavljeno?

- Znate li kako sam se još dugo nakon toga uspavljivala? Umjesto brojanja ovaca koje u beskonačnoj koloni preskaču ogradu, šaputala sam u svoj jastuk sve dok ne bih usnula: Řeháček u Beču, Beč u Austriji, Austrija u Europi, Europa na planeti, planeta u galaksiji, galaksija u svemiru, svemir u svemiru, svemir u svemiru, svemir u svemiru... Možda mi se upravo zbog te bajke zamisao o beskonačnosti i nije činila toliko nezamislivom... Riđi je bio samo prvo upozorenje. Potom su na red došli i ostali. Bez obzira na to, sada, u ovom trenutku – dovoljno je stati na stolicu i pogledati dolje – pogled na mog učitelja, lišenog svake

odvažnosti, mene uopće ne ispunjava osjećajem zadovoljstva. Jednom ste prilikom, gospodine učitelju, rekli: „Češka je u paleozoiku bila pod morem“, a u očima su vam zabljesnule dvije iskre arhetipskog užasa. Niste mogli pretpostaviti da će se to isto more nekoliko godina kasnije vratiti i surovim, barbarskim načinom, bez ikakvog poštovanja prema vašoj zbrkanoj češkosti i Povijesti od Palackoga u kožnom uvezu opet poplaviti i vas i vašu domovinu i ostaviti je da trune negdje na dnu. I to je amen, posljednja točka na kraju vaših pola stoljeća bez boga, dragi tonući gospodine učitelju što se uzaludno hvatate svoje violine, bivajući sam u snježno bijeloj čahuri napravljenj od morske soli.

- Zna, ni mi više nemamo puno vremena pa skratite priču, lijepo vas molim.

Kampa je cijela od stakla i dok trčim, lomi se ispod mene zaglušujućom bukom. Žene s kolicima, u kolicima nove generacije, penzioneri sa starim sijedim terijerima, sportaši u tenisicama za trčanje, abbé Dobrovský – svi okreću za mnom svoja dvodimenzionalna lica.

- Što se događa? Izgledaš kao da si prestrašena – odsutno me upita tata ni ne podižući pogled sa svojih prokletih papira. Tata je disciplinirani evangelički župnik, a disciplinirani evangelički župnici ne preferiraju osjećaj straha. Tata je staloženost, mir, dostojanstvo. Tata je inficiran svetošću kao što su ostali ljudi gripom. A prije svega, tata je moje zrcalo.

- Gdje je Beč?

- To bi već trebala znati. U Austriji, naravno.

Tata je tata.

- Moram tamo odmah otputovati.

Konačno me pogledao, začuđeno. Zrcalo. Radije spuštam pogled.

- Što ti pada na pamet?

- Řeháček je u Beču i zaboravio je kod mene svoje nebodere. Moram mu ih vratiti.

Tata me posjeo na koljeno, skinuo naočale i udahnuo. Bilo mi je jasno što je posrijedi: ova je gesta uvijek nagovještavala strpljivo tumačenje kojim me tata s vremena na vrijeme obasipao u svome fatalno pogrešnom uvjerenju kako je maksimalno pedagoški s djetetom govoriti kao s odraslom osobom.

Nemirno sam se uzvrpoljila. Očeva su koljena bila beskompromisno koščata i neudobna. Crni Doktor, naš stogodišnji mačak, udobnije se namjestio na ormaru i s iščekivanjem zablejao u našem smjeru.

Tata je pričao i pričao, a na Kampi se za to vrijeme smračilo, kolica su nestala kao i penzioneri s terijerima i sportaši u tenisicama za trčanje, a tata se nije dao prekinuti kako ni upozoravajućom šestokrakom zvijezdom koja je kroz prozor pala na tepih i koju je Crni

Doktor znatiželjno onjušio, tako ni maminom pojavom koja se ukazala na vratima i odmah potom magično nestala, a bila je noć i razdanilo se, kazaljka se na prednjoj strani sata razjurila, a tata je sklopio oči kako bi se bolje usredotočio i za to je vrijeme neumornim glasom i dalje tumačio, njegova je kosa pobijelila, a i ja sam na njegovom krilu pomalo počela starjeti, i tako je vrijeme oko nas letjelo ravno ususret svome kraju, zvijezde su se rađale i umirale, a od Crnog Doktora ostala je samo sjena nekog pradavnog stvora, a ja sam napokon prestravljeno shvatila kako tata ne postoji ni u vremenu ni u prostoru, da nikada i nikamo ustvari neću moći pobjeći od njegova nebeski staloženog glasa, njegov zvuk nisu mogle utišati ni babice-sudenice, on će sa mnom zaroniti sve do dubina ubojitog oceana.

Pregled značajnih političkih događaja i situacija u posljednjih deset godina nije me ni najmanje zanimao. Nisu me zanimali preporodi, invazije stranih vojski, padovi vlada, razlike između istočnog i zapadnog bloka. Nisu me zanimale baš nikakve razlike.

- Řeháčekov tata je bio dimnjačar. Dimnjaci su valjda posvuda isti, zar ne? Zašto ih onda ne bi mogao i dalje čistiti u Pragu?

Tata je odustao. Crni Doktor se tajnovito, na svoj životinjski način, nasmiješio i zamjaukao: - Još joj reci kako će sve shvatiti tek kad bude starija.

Neupadljivo podignem užarenu šestokraku zvijezdu s tepiha, sakrijem je ispod pidžame, operem zube i još prije nego što usnem, prvi puta snena od svojih previše sjetnih stihova koje sam si često ponavljala, pogledam na brzinu još jednom Řeháčekov album. Ali još prije nego što se sagnem po zvijezdu, tata vrati naočale na glavu i s preporođenom nadom izjavi: - To su, Věruško, stvari koje ćeš shvatiti tek kada budeš starija.

Oni drugi će sada postaviti blago sumnjičavo, potpuno nebitno pitanje (- Samo jedno, ovako, usput. Naravno, ako ne želite, ne morate odgovarati...): - Kakav je zapravo vaš odnos s ocem?

Oče moga oca, djede Václave, vidim vas jasno, obojicu. Netko vam je podrugljivo zamijenio posmrtnu ulogu; budući da ti, rajski vječan, u dubokoumnom razgovoru s bogom nad kartom svijeta i s aureolom iznad svoje, dok si bio živ, žarko komunističke glave, zabrinuto pripadaš ondje dolje gdje u bezdušnoj materiji zemlje trune tvoj, dok je bio živ, kršćanski sin koji više nikada neće ustati iz mrtvih. Ali to znam tek sada, ponekad osjećam sreću, i to jedva...

A ja? S kim će mene spojiti jednom kada se površina iznad mene zatvori?

To pitanje, međutim, nije i odgovor. Stoga recimo: prijateljski odnos u jednoj srdačnoj atmosferi. Moj odnos prema ocu, kipući, iskipio, u atmosferi ispunjenoj zloslutnim kovitlanjem pepela i sjemena. Ali to tek sada. Ponekad.

Osjećam sreću i jedva mi uspijeva namjestiti svoj izraz lica tako da se na njemu to ne primijeti. S vremena na vrijeme neupadljivo se provjerim u retrovizoru da ustanovim izgledam li dovoljno tragično, a u sebi zapjevam: Mama, crna nam tako dobro stoji! Zašto je ne nosimo uvijek? Dobro znaš da tu boju najviše volim: volim noć, Crnog Doktora, crno kazalište, crni humor i blues čiča Tome.

No vi ste sada otišli predaleko sa svojom tugom koju ne razumijem i šutnjom koju ne podnosim u tom odraslom prostoru u kojeg je meni, neovlaštenoj, ulaz zabranjen. Boji vjerujem. Tom ponešto grotesknom bluesu usred vrućeg i rascvrkutanog ljetnog češkog pejzaža – njemu također. Ali vama? Vašoj tuzi?

Tata: kada si upisao fakultet u Pragu, djed Václav je zaključao svoja vrata i nije ti ih otvarao sedam godina. Kucao si strpljivo, zato što si vjerovao da će ti jednom biti otvoreno, onako kako je napisano. Sedam dugih godina živio si ispred vrata svoga oca i čekao taj trenutak kada ćeš s druge strane začuti zvuk ključa, danonoćno si se ti, koji si moj otac, molio na kućnom pragu jednog komunista, sakriven od istine zaslugom svoje paranoične nade i sjene Isusova raspetoga tijela – i doista: Nakon sedam godina otvorio ti je vrata iscrpljen od bakina nagrizajućeg plača; zaslijepljen zbrkanim bojama svojih geografskih karata, a isto tako možda i djelomice ponukan ruskim prizvukom u prezimenu tvoje žene, moje mame. Nasmiješila mu se tada tako široko da je njegovo sve starije srce poskočilo u navali neke podsvjesne uspomene. U majčinu je osmijehu tada naime bila, a još je i danas, ruska stepa. No vidiš li je i ti tamo, tata? Nisam u to tako sigurna. Ponekad imam osjećaj kao da ti ne razumiješ što je onaj put ustvari omekšalo djeda Václava. To naime nije bila jaganjska strpljivost tvoje vjere, kao ni tvoj pogled na svijet: bio je to jedan jedini, prostrani i tisućgodišnji osmijeh žene iz koje sam izašla.

Ali sada, na stražnjem sjedalu automobila, ne razmišljam o osmijesima koji umjesto pomiču i najveće planine. Sva zarobljena crninom mamina kostima, tatina odijela i svoje haljine, kraj mene još živo cvijeće, promatram tatine blijede ruke za volanom.

Okrećem se. Onaj tamo kraj ceste prijeti nam stisnutom šakom. Ne, shvatite. Nije primjereno povesti autostopere kada putujemo na pogreb.

- Ajde ajde, sve je to sada iza njega.

Djede, a što je iza tebe: smrt, ili život?

Iznad grobljanskog ulaza stoji natpis: BILI SMO KAO VI, BIT ĆETE KAO MI. Ne razumijem i želim pitati: - Mama... - vučem mamu za rukav, ali ona je namrštena i ne reagira.

Tata podupire baku gestom punom razumijevanja: i ona je bolno svjesna neprisutnosti svećenika dok četvorica nedostojanstvenih zidara uz nedostojno šmrcaje stenju dolje ispod lijesa i one zastrašujuće riječi „čast“ na vrpcama od vijenaca koja je toliko neprimjerena za ovu prigodu da tata radije zatvara oči kako se s njome ne bi susreo. Možda sam preoštra prema njemu. A moguće je i da plače.

Ljudi iz sela vuku se za nama između grobova i znatiželjno pogledavaju u tatu. – Čujte, bar je sada kraj celoj toj mržnji. – Gluposti... sad su neki petak bili zajedno i slagali su se. – Slagali? Kaj ste ljudi? Svaki put kad mu je došao iz Praga su se svadili do jutra. Horákovi su to rekli, a oni moraju znat najbolje – kuća im je odma preko puta!

Šaputanja, šum lipe, neobični udarci iza zida oko groblja – ne čujem. Obuzima me strašna vrućina, boli me trbuh, a crna haljina lijepi mi se za tijelo. Iza mene gmizava povorka nepoznatih, seoskih, samim time i neshvatljivih ljudi, uokolo kameni anđeli razbijenih krila i izbuljenih očiju, a preda mnom, preda mnom je tajnoviti sanduk, u sanduku djed Václav, u djedu utišano srce, nijemi san, oslijepljena karta svijeta s pet narančastih oceana.

Sada znam. Oni neobični udarci iza zida... Putem do groblja sam kroz napuknutu ogradu vidjela nogometno igralište omeđeno atletskom stazom. Pokraj groblja nalaze se, izgleda, teniski tereni. Ta slika mi se počinjala svidati i omogućila mi je na trenutak zaboraviti na sunce, bol i smrt. Ali samo na trenutak. Pogledom u tišini pratim putanju loptice, njen let iznad zida, tamo-vamo, vamo i tamo. U pravilnosti njihalo, u njihalu vrijeme, u vremenu opet ona neshvatljiva izreka: BILI SMO KAO VI, BIT ĆETE KAO MI. Mamina ruka je vlažna. Gibanje loptice se ubrzava dok su istovremeno svi okolo nepokretni u svojim ukočenim pozama: tata, baka, anđeli, seljaci, drveće i ona četvorica muškarca pod teretom lijesa. Glava mi se okreće u krug vamo-tamo, tamo i vamo, a moje veselje je nestalo, parkirano je na stražnjem sjedalu auta ispred djedova doma, ispred njegovih teških vrata koja se otvaraju toliko nevoljko.

Odjednom je loptica promijenila svoju putanju, preletjela preko zida, odbila se od mramorne golubice (ovdje počiva obitelj Böhme) i zaustavila se kraj mojih nogu. Bojim se sagnuti. Ne, ne zato. Nitko ne gleda. Svi se sada, ponovno u pokretu poput lutaka na prozirnim nitima, zapute prema grobu. Ali bojim se da su babice-suđenice te koje su preko zida i od smrti pokraj dobacile tu okruglu tjeskobu ravno u smjeru mojih nogu. Ne želim. Mama, osmijehu, stepo – drži me! Kojekakva me sila tjera na koljena, hajde, podigni to već jednom, a ja padam kao pokošena i rušim se među urne i kante za zalijevanje te zavrujem prema djedu koji polako nestaje u tom zemaljskom udubljenju, ocu svoga oca, a iza sebe još

začujem: - Zamislite samo koliko je ove godine bilo malo staklenki za zimnicu, ljudi su ih noću krali s grobova, svojim sam očima vidjela starog Knitla kako odlazi puteljkom s groblja i nešto mu zvekeće u torbi... - Potom opet samo tama, a u tami moje blijede ruke koje moraju pokupiti to što su mi namrvili oni drugi.

Tad sam se prvi puta „onesvijestila“. Ovu riječ moram staviti pod navodnike zato što ono stanje s gubljenjem svijesti nema ništa zajedničko... Naprotiv: kao da se moja svijest, moje istinsko „ja“, ili bolje: zbir kojekakvih tajanstvenih „ja“ u tim trenucima u meni odvojio od svega onoga što je višak, onoga što opterećuje, što je materija i osjetila koja posreduju u materijalizaciji, a pronašla sam se u bivanju čistom poput vode. Poput vode... Da. Jesam, ja postojim u milosrdnu oceanu majčina tijela, nemam noge ruke osjetila srce pa ni razum, ništa što bi čovjeku na svijetu trebalo, i to zato što svijet nije, nisu ni zemljina os ni atomska jezgra, nisu patrioti violinisti padovi vlada promjene režima staklenke za zimnicu pa ni djedovi koji nestaju u zemlji koja im je i previše susretljiva suradnica, ništa nije, samo majka i more, samo more-majka.

Dok sam se ovim i ostalim krivudavim riječima trudila opisati svoje stanje onima drugima – a zahtijevali su to više puta – njihova bi lica uvijek potamnjela, a olovke se nemilosrdno razjurile po papiru. S velikim su nezadovoljstvom pratili moje mistično podmorsko izlaganje, zato što su na mističnost bili sposobni reagirati samo ironičnim slijeganjem ramena, a što se tiče vode, nje su se pak – ukoliko nije samo uobičajeno tekla vodovodnim cijevima – instinktivno, dakle neizmjereno bojali.

Priznajem da sam u određenim trenucima taj svoj „bijeg“ pod površinu (taj je izraz ipak ponešto precizniji) pokušavala izazvati sama: u školi pod satovima matematike, tijekom tatinih sve epskih poduka, u mučnim situacijama i u trenucima kada bi mi nečiji servis dobacio okruglastu tjeskobu... Nikada mi to nije uspjelo. Voda naime, kao i svaka kazna ili zadovoljstvo, dolazi potpuno nezavisno nenajavljena.

Voda. Na površini se komeša poderan komad novina, kutija cigareta, reket za stolni tenis, slani gospodin učitelj, a ovdje, usred zatvorske ćelije, ja, ja na koljenima, mumljajući čudnjikavo kojekakve nasumične riječi u ritmu psalma.

Gdje sam ono... Aha. Djedov pogreb. Moj je pad na tom puteljku na groblju, taj pad beskrajno upozoravajuće naravi, moje roditelje više isprepadao nego ova neposredna i nepobitna djedova smrt. Kolona seljana iza nas nekako znatiželjno se uskomešala: što je sad pak ovo? Naša obitelj nikada nije podbacila. Uvijek je bila onaj izvor zabave koji podiže

atmosferu u ovom našem selu u Srednjoj Češkoj, a na kraju krajeva, onesvijestiti se na pogrebu još je uvijek efektivno.

- Za boga miloga, kaj joj je? – To je od te proklete vrućine. Već dva mjeseca nije pala ni kap kiše. – Imate pravo. A i ta crna boja... Nositi crnu haljinu po najvećoj sparini grozno je za zdravlje. – Vode! Dajte joj da pije! I neka šnjofne malo kolonjske. Ima netko ovdje kolonjske? – Dajte ju pogledajte, kakva mršavica, isti tata.

Šaputanja, šum lipe, nepostojanje svijeta.

- Čujte, pradedu završio u ludnici, djed u komunističkoj partiji, a tata svećenik. I onda bi to dijete još trebalo bit normalno.

Nekoliko sati kasnije, kada sam već bila izvučena na obalu svijesti, odlazili smo iz Křečhořa pod sjenom sućutnih pogleda sakrivenih iza zavjesa i s kutijom punom geografskih karata, jedinom djedovom djedovinom, koju je od bake zatražila majka.

Iz Křečhořa. Dok smo prolazili kraj znaka s nazivom općine, ta mi se riječ usjekla u srce kao otrovna ljuštura. Katko, sjećaš li se? Stajala si na Karlovom mostu ispod kipa Jana Nepomuckog, tog nedopadljivog protureformacijskog sveca, stajala si tamo sva ratoborna i samouvjerena na tim svojim lijepim nogama, svijetla senzualnost pod velom naučenih katoličkih recitativa, i slala mi ironične rečenice zavijene u dim cigarete.

- Polako počinješ zvučati ko onaj ćaknuti Slavík. Valjda me ne misliš taknuti nekim jeftinim domoljubljem? U pravu si. Stvarno nikada nećeš otići odavde. No zašto to sve pakirati u velike riječi? Povezanost sa zemljom, narod, češkost... Na kraju krajeva, ti si samo jedna najobičnija kukavica nesposobna početi negdje drugdje, početi ispočetka.

Most ispod mene se zatresao. Mrzim te, Katko, ne možeš ni zamisliti koliko te mrzim. A što je s onim tvojim genijalnim sastavcima koje si čitala cijelom razredu dok je učitelj Slavík ronio suze? Ugrizla si se za usnu. I sama dobro znaš da je ovo kap kojom si prelila čašu.

- Oprosti. Reci mi, ali sada ozbiljno: Što za tebe znači ova zemlja?

Ispružiš iznenada prema meni ruku, u ruci mikrofona.

Ovakvo anketno pitanje od tebe, Katko, stvarno nisam očekivala. Neki razuzdani dečki vuku se u smjeru birtija na desnoj obali Vltave, očito su također čuli pitanje i zabavljeno se nasmijali. Jedan od njih nagnuo se prema meni i viknuo: - Pivo, guzica, panduri! – Nekoliko se ljudi na mostu za nama okrenulo, Jan Nepomucký je začepio uši, a Kateřina Janáčková, u ruci i dalje mikrofona, nastavila mi se smiješiti profesionalnom strpljivošću, čekajući da u sebi formuliram nekakav nadahnuti odgovor dok se za to vrijeme, ustvari, u meni udomaćila praznina.

Dečki su konačno odteturali i tako ovdje nije ostao baš nitko tko bi ovu afektiranu scenu s baroknom pozadinom smjestio tamo gdje pripada. Mučno mi je, ali Katka nema suosjećanja. Šutim, magnetofon radi u prazno. Zemlja... Bakicu Božene Němcove posljednji sam put čitala s deset godina. Iz povijesti me promatra ono jedino Žižkovo oko, Libuše mi djeluje ponešto histerično, a Prag, Prag je za mene neshvatljiv, fantastičan grad bez ljudi, ali zato krcat igraćim kartama sa zrcalnim odrazom. Što bih trebala odgovoriti? Ne znam. Samo u krvi šifrirani sastanci i susreti, prijatelji koji nestaju, apatične prikaze, zatvorene granice, samo oklevetana istina i hrpe potkazivačkih pisama i naši mrtvi preci također tamo, dolje, ispod naših nogu, u zemlji o kojoj je riječ. I još nešto: tu je i GOVOR, ta slatka otrovna ljuštura koja mi kola žilama i koja mi se toliko naglo usjekla pod nokat onda kada smo se vraćali u Prag.

- Katko. Ja govorim. I pišem. Razumiješ? Kada sam, recimo, tužna ili tjeskobna, kažem si: „Danas se osjećam kao na pogrebu u Křečhořu. – Riječi možda, ali tuga, ona je neprevodiva. A to je, izgleda, ta 'moja zemlja'.“

Možda je i ovo za Katku bilo previše. Ipak, bilo joj je drago što se nisam uvrijedila, stoga moje nesmiono uzdizanje materinjeg jezika nije komentirala.

Katka. Tek kada je tata kategorički odbio sa mnom i s Řeháčekovim albumom u ruci ilegalno prijeći granicu s Austrijom, konačno sam se odlučila na kapitulaciju. S velikim samoprijegorom promatrala sam kako Katka prenosi stvari iz svoje klupe u moju, kako se elegantno smješta na mjesto gdje se šest dugih školskih godina gnijezdio onaj prvi koji me u životu izdao.

- Zašto ustvari želiš sjediti kraj mene?

- S onim kokoškama naprijed nemam o čemu razgovarati – uzdahnula je.

- A kako znaš da i ja nisam kokoš?

- To ne znam, ali namjeravam sada saznati.

Ova je bogme umišljena, koza jedna glupa, pomislila sam, i u tom trenu mi je bilo jasno kako ćemo nas dvije postati prijateljice

niti doživotne

niti besmrtno.

- Nemojte žuriti. Kateřina Janáčková pripada drugom poglavlju vaše knjige, kao i protureformacijski sveci na Karlovom mostu.

- Ali ja...

- Morate ići onako lijepo, po redu. Vaša tajanstvena bolest, liječničke potvrde koje su uslijedile... I ubrzo ste zasigurno primili pismo od Řeháčka.

- Niti razglednicu. To biste morali znati. Molim vas da shvatite, iza zatvorenih očiju ne postoji nikakav redoslijed. Živjeli smo u vremenu, u slijedu, u radnji. Živjeli smo uređeno zato što smo na otoku. Europa je ipak otok, nije li? Samo što otočni zakoni ispod površine ne vrijede. Ubrzo će more poplaviti i tu vašu zgradu... Slike oko mene, na kopnu, dolazile su jedna za drugom. Ali u meni, ispod vode, one se preklapaju. U prizoru Katke na mostu silueta Křečhořa; u silueti Křečhořa mala teniska loptica i u njoj kao u čarobnoj kugli slike svega što se ikada dogodilo i svega što se tek treba dogoditi. Razumijete li sada? To je kao u onoj rimovanoj bajci: bila jedna kućica, u kućici stolica, na stolici posudica... a ta ribica u moru sada je mnogo važnija od moje kopnene dijagnoze koja bi logičkim slijedom, valjda, trebala doći na red, da se nije dogodilo ono što se dogodilo: to što nas je sve napustilo vrijeme. Ribica i jedna zaboravljena, iako kasnije prizvana, munja.

Tri dana poslije izvukla sam crnu trakicu iz rukava i omotala je Crnom Doktoru oko vrata. Isprva se odupirao – ovaj put je umjesto inteligentnim pogledima dao riječ svojim zvjerinim šapama, što je činio samo u vrlo ozbiljnim situacijama. Na kraju je ipak kapitulirao kada je vidio moju ravnodušnost prema njegovim krvavim napadima. Crni Doktor shvatio je važnost trenutka. Crni je doktor shvatio da mu predajem svoju žalost, na njemu će se manje vidjeti.

- Kamo si stavila trakicu? Bilo bi u redu da je još neko vrijeme носиš – tata se mrštio. Kao svećenik dobro je znao što smrt od čovjeka želi, a ona od mene nije htjela očito ništa doli trakicu od crnog materijala preko džempera.

Bilo bi u redu, bilo bi u redu... Podsmjehujem se u sebi i promatram Doktora koji je taman proždirao file kao sasvim običan mačak kako bi izbjegao bilo kakvu sumnjičavost.

Tek nakon četrnaest dana mama je pronašla trakicu tijekom beskonačnog ponavljanja beskonačne televizijske serije dok je odsutnim dlanom gladila Crnog koji joj je preo u krilu. Dok su se na modrom ekranu ukrštavale nepostojeće sudbine, mama je odsutnim dlanom odvezivala mašnu na traci te ju je odsutno bacila u peć, a da nije ni slutila kako plamenu predaje moju skrivenu tugu koja je ostala iza djeda Václava, taj okruglasti užas iz zemlje koji ga je progutao, taj grobljanski, křečhořski strah od toga da ću jednog dana i ja biti kao i on.

Zato što sam morala zaroniti ispod površine koja se nalazila iza njegova lijesa; shvatila sam naime, na milost i nemilost prizora koji me čekaju, značenje onog misterioznog natpisa iznad grobljanskog ulaza. Shvatila sam kako mi je djed upravo predao nekakvo tajno obiteljsko žezlo kojim ću morati vladati u carstvu straha. Je li kukavički to što sam se naivnom djetinjom nadom trudila podvaliti žezlo mačku koji ništa nije slutio?

Jedino roditelji ništa nisu shvaćali. Mami sam to opraštala zato što je ona bila daleko od obične mame; bila je stepa, bila je osmijeh, bila je san bez obzora kroz stoljeća. Bila je

udaljeni planet i zato nije morala, štoviše, nije niti mogla shvaćati zakone ove zemlje. S tatom je bilo drugačije. Njegovi prijekorni pogledi koji su bili redovita pratnja nejasnim metaforama iz Novog zavjeta te njegovo razborito prijateljstvo s Kristom kojeg je tjerao da izuva cipele u predsoblju – sve to nije imalo ništa zajedničko niti s obzorom, niti sa zvijezdama. Bilo je to ubogo, svakodnevno i iscrpljujuće kao što je kupovina u samoposluzi. Njemu, vjernome zrcalu kojeg su sa zavodničkom uslužnošću za sobom neprestano vukle babice-suđenice, njemu nisam nikada oprostila.

- Věra ga skoro nije ni poznavala, shvati to – opravdala me majka šaptom.

- Bilo bi u redu...

Maćak je zafrktao i zario pandžu u njegovu papuču umjesto mene.

U pravu ste. Djeda sam vidjela samo dva puta, a čula ga nisam nijednom. Zašto bih se onda za njega trebala mučiti? Kad sam ga prvi put vidjela, iz inata nije pisnuo ni riječi (tata se tada uvredljivo izrazio o komunističkom predsjedniku), a drugi puta nije pak progovorio iz žalosti jer su tatino jedinstveno stajalište odjednom počeli dijeliti svi. Djed je ostao sasvim sam. Tako se dogodilo da je slobodno mjesto, koje je iza sebe ostavio njegov srušeni mit, zauzela neupadljiva prijateljica – nijemost.

Djede: toliko sam htjela obraniti te od tog nezasitnog mikroskopskog svijeta kojim te okružila zemlja. Ipak, kroz tebe su se te podzemne štetočine istovremeno približavale i mojoj koži! Ali ipak, ti si me nasamario: osporio si moje jedino nasljedno pravo koje sam zahtijevala, pravo na tvoj glas; oteo si mi ga kako bi ga velikodušno mogao ponuditi crvima.

- Tata, *on* će sada živjeti s nama? – upitala sam tada sa zloslutnim predosjećajem i pokazala prstom u čudnovatu, naboranu osobu u samtenom sakou koja je već drugi tjedan trunula u mojoj sobi. Sada sam spavala na kauču u kuhinji što mi se prva dva dana činilo avanturističkim, ali ubrzo mi se zamjerilo.

Djed preko dana skoro pa nije izlazio iz moje sobe. Zato sam tijekom noći slušala njegove papuče koje su se svako malo vukle po kuhinjskom podu: pripremao si je ljekovite biljne napitke, razbijao šalice, ispirao spužvice i točio čistu vodu u hrđajuće tepsije. Djed je, naime, radio samo po noći. Nisam sigurna može li se ona opsjednutost kojom je ogromne, bijele arke papira prekrivao suludo šarenim kontinentima, nečitljivim nazivima gradova, proizvoljnim državnim granicama ili tamno narančastim zaljevima uopće nazvati poslom. Ne znam, ali to isto tako nije niti važno. Moj si je djed jednostavno izmišljao svoj vlastiti svijet i ukoliko se takva vrsta aktivnosti ne može nazvati poslom, onda svakako može umjetnošću. Zato što djed nije bio običan kartograf, isto kako moja mama nije bila obična mama; nije išao ni na terene,

niti je karte precrtavao. Stvarao je te svoje karte od oka, prema predlošku. Ipak, nikada se nije trudio slijepo prekopirati predložak; služio je njegovoj mašti samo kao osnova za inspiraciju.

Tako jedne večeri više nisam mogla izdržati i našla sam se u svojoj sobi, iza njegovih leđa, kako bih pogledom uspjela uhvatiti barem djelić tog prezaslađenog i deformiranog prostora kojim se okružio i puštao ga svake noći u svemir zbunjujući usput sve vanzemaljske civilizacije.

- Djede, ovo je čudesno... - jedva sam to izgovorila potresena nepripitomljenom neshvatljivosti svijeta toliko različitog od jednoličnih atlasa koje su nam gurali pod nos na satovima geografije.

Bez riječi se okrenuo, bez riječi me primio za ramena te me isto tako nijemo usmjerio prema vratima. Nisam se opirala. Preplavio me osjećaj žaljenja i nisam znala što s tim bremenom. Dobro poučena Crnim Doktorom, zarila sam mu nokte u zapešće sve dok nije zajauknuo.

- Zašto samo šutiš, ludi djedice? Zašto nikada ništa ne kažeš? Te tvoje karte uopće nisu karte. Južnu Ameriku nacrtao si pokraj Sjeverne, a Sovjetski Savez uopće nije toliko velik! Ti si čaknuti, glupi djed. Samo da znaš, svijet je potpuno drugačiji nego kako ga ti vidiš!

Tresem se i u jaganjčevom se stilu držim vrata koja u ovom trenutku vode u ponor, a ne u predsoblje. Djedica je u licu blijed i pust kao i Grenland s njegovih karata. Tada se odjednom slike preklope, a ja ga na trenutak uočim tamo dolje zloslutno uskovitlanog u tom prokletom, mračnom i organskom sranju koje se polagano i proždrljivo približava tatinom idiličnom paklu. Babice-suđenice oduzimaju mi dah.

- Što se ovdje događa?

Tata nad našim glavama upali svjetla. Neka bude. Sveprisutno zrcalo, sneni anđeo u flanelskom kućnom ogrtaču uzima me u naručje i nosi na kuhinjski kauč. Ne odupirem se unatoč tome što flanelaste anđele koji se netaktično miješaju u naše boli smatram istinski odbojnim. I tada, rastresena gnusnim i proždrljivim prizorom u mraku probijenom dvama reflektorima iz Doktorovih očiju, začujem još djeda kako se zaključava u mojoj sobi, okreće ključ u bravi dva puta, skrivajući se od svoje znatiželjne noćne krvi kao od neprijatelja.

Geografske karte i smrt – moje djetinjstvo. Nešto ću kasnije nad jednom od njih, strahovito realističnih, sjediti zajedno s Katkom i Ivanom i prstom tražiti pukotinu duž obrisnih linija granica. Moji univerziteti. Pomoću tih djedovih karata obljepljujem našu sobu, Josífeku, kako bih ispred očiju uvijek mogla imati taj šareni protest kojeg mi je usadio Václav, taj protest protiv moje stvarnosti u koju su drugi gurali svoj nos i koju sam klečeći morala ubirati s poda. No nije to bio samo protest koji nas je u našem unajmljenom stanu preko puta Hotela Europe

promatrao sa zidova. S vremena na vrijeme kapnula bi sa tih lepršavih kontinenata kap otrovne čežnje, kapnula bi neočekivano, ravno u sredinu tanjura, a ja bih ga morala proždrijeti do kraja; među ljudima.

Čežnja za mačem, čežnja za glasnicama u štrajku, čežnja za očevima sasvim drugačijima.

No, gdje su nestali ribica i ona izčarobirana munja? U slici slika, kao i krug unutar kruga na površini vode. Je li toliko teško usredotočiti se i pronaći komadić zemlje u toj gomili vode, tamo negdje unutra, iza zatvorenih očiju?

Kad bi barem ugasiли ovo svjetlo! Prolazi mi kapcima te radoznalo i drsko pregledava ovu moju brzinski napisanu knjigu; bolno i zasljepljujuće neka-bude-svjetlo pomoću kojega podlaci i flanelski anđeli od pamtivijeka prosvjećuju sve do jednu dušu koja je živa.

Noć je, i vlažna je toliko da bi čovjek mogao plakati. Ležim ispod deke koja me nezamislivo mnogo bode, kao da se trudi da ne zaspem, zato što je prilikom pisanja potrebno samo neprekidno nastavljati. Oni drugi, zgurani negdje u uredima najviših katova, sada su se, za čudo božje, stišali. Samo još jedan od njih neprestano okreće jedan telefonski broj za drugim, trudeći se možda saznati kako s poplavom stoje ljudi u ostalim dijelovima svijeta.

Na drugom pak kraju caruje tišina. Tih je ocean koji se uzdiže, tih je Prag ispod njega, a tih je čak i gospodin učitelj Slavík koji i dalje, bezglasno i s pokorom, izvodi svoj tempo negdje u kutu dvorišta bez ikakve namjere da pozove upomoć, zato što gospodin učitelj Slavík nikada ne povisuje glas.

4.2 Prvo poglavlje na češkom jeziku

Veliká budova uprostřed vod

Už brzy po početí, uprostřed plodové vody, jsem prožila cosi, co lze bez přehánění nazvat tušením světa. A skutečně: krátce před porodem jsem už bezpečně věděla, jak vypadá světlo, tma, jaderná hlavice či statistika obyvatelstva po druhé světové válce. Snad proto bylo blábolení sudíček v našem malostranském bytě poté, co mě maminka přivezla z porodnice, naprosto bezpředmětné. I bez jejich nevědeckých prognóz bylo více než zřejmé, že povstala-li jsem z vody, do vody se zase navrátím v této podivné, zamřížované mušli, do níž mě vsadili,

pane učiteli,
jako perlu
ti druzí.

Chtěla jsem dokázat jenom dvě věci, Josífku: porodit syna a napsat knihu. To první se mi už nikdy nepodaří, a proto se musím pokusit o to druhé, s ostřím na hrdle.

Náš domov. Naše hymna. Můj neprodyšný domov s marketou nebe, moje hymna, při níž musí stát v pozoru i mrtví. Naše generace, autistická, alkoholická, prolezlá dluhy, východně teskná a neambiciózní, západně věcná a zrychlená, naše generace bez kotvy, neboť bez moře. Protože

Čechy (moje země) byly zaplavené mořem naposledy v prvohorách.

Moře. Když se podívám z okna, mohu pozorovat, jak voda pomalu stoupá, jak pohlcuje suchost drolivé omítky na protější zdi, jak pevně obepíná kmeny stromů zkřivené tou záplavou, jak pracuje – ano, ta voda pracuje – systematicky, sveřepě a cílevědomě, nadána vůlí.

Na hladině se převaluje cár novin, krabička od cigaret, pingpongová pálka a nafouklá vrabčí mrtvolka. Odvracím se. Stěny v místnosti mokvají vlhkostí. Slézám ze židle. Je mi zima, Josítku, je mi nekonečně mokrá zima. Balím se do deky a zavírám oči, abych se mohla lépe soustředit na psaní

s ostrím vody na hrdle a s časem,
už neslyšně tepajícím,
na kahánku.

„Prehistorie lidstva skončila v okamžiku, kdy člověk vynalezl písmo,“ řekl pateticky pan učitel Slavík a zrovna ve chvíli, kdy se jal vytahovat z pouzdra housle, aby Sukem oslavil to nedocenitelné vítězství ducha, začal si Řeháček rozepínat poklopec.

„Si blbej...“ zašeptala jsem do prvních taktů Písně lásky, ale Řeháček dělal, že neslyší.

Řeháček, můj soused v lavici, se opět chystal demonstrovat propastné rozdíly mezi lidmi, jejich ničím nepřeklenutelnou jinakost, což činíval v hodinách dějepisu, při nichž se zoufale nudil, téměř pravidelně. A já tehdy – ironie osudu – začínala tušit s tlukoucím srdcem právě to společné, to, co nerozděluje, ale naopak spojuje nás všechny metafyzickým, nadčasovým poutem. Bylo mi dvanáct. V té době začínaly továrny chrlít ostnaté dráty, v té době dřepěla v kasárnách cizí vojska, v té době museli při

hymně vstávat i mrtví. Řeháček měl pravdu; jenomže já k ní byla v té době slepá, protože jsem se pokaždé místo na Řeháčkovu pravdu pod lavici dívala na tragickou postavu plačtivého, pomateného učitele Slavíka, kterému se housle zařezávaly do hrdla den ode dne hlouběji jako neúprosné ostří zpívajícího nože.

„Rehtáčku, a co teda začalo,“ šeptla jsem do dlaně, „když lidi začali psát?“

Učitel se zmítal před černou tabulí a soustředěně krabatil obočí, zatímco smyčec v jeho ruce trhaně přejížděl struny.

„Neslyším, von děsně vrže.“

Svou otázku jsem neopakovala. Řeháček by mi ji stejně nezodpověděl; jeho nezáměr o vše, co nemělo nic společného s pohlavím nebo s matematikou, byl pozoruhodný. Milovala jsem ho. Milovala jsem ho, protože byl pihovatý a zrzavý, protože byl veselý a nemravný, protože mi dával popisovat všechny matematické písemky a protože zbožňoval americké mrakodrapy, z nichž mě přepadával strach. A album plné fotografií těch fantastických domů, které drze protrhávají nebe a které jsou zřůdné, opojné a krásné jako celé jejich století, tak tohle barevné album je to jediné, co mi po Řeháčkovi zůstalo.

Pan učitel dohrál a ani si nevšiml, že mu kolem hlavy krouží papírová vlaštovka.

Otvírám s údivem oči. Počkat, Josífku – něco tu nehraje! proč se mi sem hned ze začátku připlctl ten zrzoun? Začínat knihu svou první dětskou láskou je víc než banální. A já teď nemám na banalitu čas... Ta kalná voda přede mnou už určitě zaplavila první patro téhle budovy...

Ještě pořád slyším třeskot dveří, praskavý pohyb skříní, dusot těžkých okovaných bot, nezřetelné pokřikování,

mokrý zmatek – to ti druzí se snaží přestěhovat svoje kanceláře z přízemí do vyšších pater, pokoušejí se zachránit svoje kartotéky a telefony a revolvery a svého vrátného a své zadržené před vodou, před tím nedisciplinovaným živlem, který jim udělal čáru přes rozpočet, který přece nebyl v plánu a který se teď nedá zastrašit.

A tak je zlomyslná voda vyhání z patra do patra; v zaryté snaze uchovat řád a režim a pracovní povinnost prchají před ní s celým svým arzenálem stále výš, ale jejich řád vlhne a jejich režim na ně třeští oko utopence a jejich revolvery, všechny revolvery těch druhých, co jich jen po světě je, už chytá matka rez a otec zánik.

Ovšem, my zajdem s nimi, ale co na tom. Z moře jsme vyšli v podobě malého trilobita a do moře zase vejdemo, v převleku kultury a s maskou civilizace. Ale ještě než se to stane, jsem tu já jako součást jejich arzenálu, v cele já, ve mně kniha a v knize nevysvětlitelná Řeháčkova existence.

„My vám pomůžeme. Pavel Řeháček přece...“

„Ano, už si vzpomínám. Když jsem přišla po prázdninách do školy... bylo to v dvaasedmdesátém...“

„Ty prázdniny byly přece pro vás a pro vaše rodiče ještě něčím zapamatováníhodné, nebo se mýlím?“

„Nemýlíte. Dědek Václav umřel, našli ho tenkrát na půdě přikrytého mapou Krkonoš.“

„A vy jste jeli koncem července do Křečhoře na pohřeb. Ale vraťme se k Řeháčkovi. Když jste přišla po prázdninách do školy, místo vedle vás bylo prázdné.“

„Můžu si vedle tebe sednout?“ zeptala se o přestávce Katka.

Lehce se opřela o roh mé lavice, odhodila mechanickým pohybem pramen dlouhých vlasů a usmála se. Je

krásná, myslím si. Je krásná, vypadá na patnáct, maluje se, má nejlepší slohy ve třídě a taky nejkrásnější nohy. Káča jedna pitomá, pitomá, pitomá.

„Řehtáček určitě přijde. To on má ve zvyku zahákovat hned první den po prázdninách.“

Snažím se jí oplatit stejně oslnivým úsměvem, ale moc dobře cítím, jak se mi na tváři proměňuje v parodickou grimasu.

„Co blbneš, ty to nevíš? Řeháčkovi přece zůstali v červenci ve Vídni...“

Zvoní. Káča se zvedá a odchází s krčením ramen do své lavice. Necháपavě se za ní otáčím, v dlani malou měkkou gumu. Babice-sudice stáhly zvuk, tak jako to někdy dělává tatínek, když píše při televizních novinách svou nedělní kázeň. Zvonek zmlkl. Všichni kolem mě otvírají naprázdno ústa, bezhlesně se smějí, neslyším ani pády židlí, ani trhané stránky učebnic, neslyším dočista nic. Jenom bílá zvlhlá guma v mé pěsti začíná vydávat jakýsi drobný, kvílivý zvuk.

Do třídy vstoupil pan učitel Slavík. Plavným pohybem ruky nás usazuje, aby se vzápětí se zasněným pohledem rozhovořil o Čechách krásných, Čechách mých, o tom zemském ráji, v němž se hory zasubují s oblohou a duše se touhou pne — zase bude používat věty s pachem škrobu a rozsochatá souvětí plná přechodníků, se stejným slovosledem v srdci jako loni, předloni a kam až paměť sahá, jen hlasem o tón třaslavějším. Ale já mám přece stažený zvuk. A místo něj smrtelné ticho, ticho bez učitelova hlasného patriotismu, bez jeho houslí, bez skřípění křídý po tabuli — ticho s obrazovkou plnou dvojrozměrných obličejů, které mě obkličují, které mě uvěznují, které mě dusí. Nenechají člověka ani v klidu brečet, vztekám se. Co čumíte, šeptám, vy káči s krásnejma nohama, dejte mi

pokoj, vy káči jedny pitomý, pitomý, pitomý. Nerušte můj kruh, v němž se potácím, nerušte mé ticho, mé smrtelné ticho bez Řeháčka.

„A co ty, Věrko, kdes byla o prázdninách?“ vytrhuje mě ze sladké bolesti učitelův hlas.

„Mlčím. Rychle si stírám slzy hřbetem ruky. Konečně ze sebe vypravím: „My jsme byli na dědečkově pohřbu. Můj dědeček je totiž ještě pořád mrtvej.“

„To jste odpověděla?“

„Ano.“

„A co soudruh učitel?“

„Soudruh učitel soustrastně pokýval hlavou a pohladil mě po hlavě. Byl v rozpacích. Soudruh učitel byl vlastně vždycky v rozpacích. A co by vás mohlo zajímat, byl taky ve straně.“

„Vždycky?“

„Vždycky. Copak ho nevidíte? Přece támhle, u zdi mezi víry. Dobře si všimněte, jak zápasí s vodou, jak se křečovitě drží záchranného pásu svých houslí, jak statečně bojuje a bude bojovat ve své modré košili až do konce. Je mi ho líto. A přece jsem se mu tehdy, když mi po vyučování zamračeně odmítl vysvětlit Řeháčkovu zmlzení, tolik toužila pomstít! Proč zrovna jemu? Říkáte, že za nic nemohl. Jenomže já jsem s dětsky nezvratnou zarputilostí tušila jeho dalekosáhlou vinu... Moje intuice mě zhypnotizovala i tentokrát; od té doby jsem pana učitele Slavíka nenáviděla tou hlubokou a ledově čistou nenávistí, kterou může na tomto světě nenávidět jenom dítě.“

„Můžete upřesnit, co máte na mysli jeho dalekosáhlou vinou?“

„Byl jedním z těch, kteří mi připravili budoucnost. A ta budoucnost mě připravila o Řeháčka; to je celé.“

„Není to poněkud zjednodušené?“

„Víte, jak jsem se ještě dlouho potom uspávala? Místo počítání oveček, které v nekonečné řadě přecházejí lávku, jsem si šeptala do polštáře, dokud jsem neusnula: Řeháček ve Vídni, Vídeň v Rakousku, Rakousko v Evropě, Evropa na planetě, planeta v galaxii, galaxie ve vesmíru, vesmír ve vesmíru, vesmír ve vesmíru, vesmír ve vesmíru... Možná že právě díky téhle pohádce mi představa nekonečna nepřipadala tak nepředstavitelná... Zrzek byl první varování. Pak přišli na řadu další. A přesto teď, v téhle chvíli – stačí stoupnout si na židli a podívat se dolů – mě pohled na mého uboze statečného učitele rozhodně zadostiučiněním nenaplní. Jednou jste, pane učiteli, řekl: „Čechy byly v prvohorách zaplavené mořem,“ a v očích se vám zableskly dvě jiskry archetypického děsu. Nemohl jste tušit, že se to moře o několik let později vrátí a surově, barbarsky, bez jakékoli úcty k vašemu popletenému češství i k vašim v kůži vázaným Palackého Dějinám opět zaplaví vás i vaši vlast a nechá ji zetlít u dna. A to je amen, poslední tečka za vašim půlstoletím bez boha, milý tonoucí pane učiteli, jenž se marně chytáte svých houslí, sám jsa v bělostném pouzdru z mořské soli.“

„Jenomže už ani my nemáme moc času. Zkратte to, prosím.“

Kampa je celá ze skla, a jak běžím, prolamuje se pod mnou s ohlušujícím třeskotem. Ženy s kočárky, v kočárech nové pokolení, důchodci se starými šedivějícími tričery, sportovci v botaskách, abbé Dobrovský – všichni za mnou zvědavě otáčejí své dvojrozměrné obličejy.

„Co se děje? Jsi jako splašená,“ ptá se roztržitě táta, aniž zvedl hlavu ze svých zatracených lejster. Táta je disciplinovaný evangelický farář a disciplinovaní evangeličtí

faráři nemají splašenost v lásce. Táta je vyrovnanost, klid, důstojenství. Táta je nainfikovaný zázrakem svátosti jako ostatní lidé chřipkou. A především je táta moje zrcadlo.

„Kde je Vídeň?“

„To už bys měla vědět. Přece v Rakousku.“

Táta je táta.

„Musím tam okamžitě jet.“

Konečně se na mě podíval, překvapeně. Zrcadlo. Raději sklopím oči.

„Co tě to napadlo?“

„Řeháček je ve Vídni a zapomněl si u mě svoje mrakodrapy. Musím mu je vrátit.“

Táta si mě posadil na klín, odložil brýle a nadechl se. Bylo mi jasné, kolik uhodilo: tahle gesta pokaždé uvozovala trpělivé vysvětlování, jímž mě ctihodný otec čas od času zahrnul v osudně mylném domnění, že je maximálně pedagogické mluvit s dítětem jako s dospělým.

Neklidně jsem se zavrtěla. Otcova kolena byla nesmlouvavě špičatá a nepohodlná. Doktor Černý, náš stoletý kocour, se mnohem pohodlněji uvelebil na skříni a vyčkávavě na nás zacívil.

Tatínek hovořil a hovořil a Kampa zatím ztemněla a kočárky zmizely, i důchodci s teriéry i sportovci v botasích, a tatínek se nenechal přerušit ani varovnou šesticípou hvězdou spadlou otevřeným oknem na koberec, kterou Doktor Černý zkoumavě očichal, a nedal se vyrušit ani maminkou, která se zjevila v rámu dveří a hned zase čarovně zmizela, a byla noc a rozednilo se a hodinová ručička na ciferníku se rozběhla a tatínek zavřel oči, aby se mohl lépe soustředit, a zatímco stále vysvětloval neumdlévajícím hlasem, jeho vlasy zbělely a i já na jeho klíně začala pomalu stárnout, a tak čas letěl vstříc svému konci a hvězdy se rodily a zanikaly a z Doktora Černého zbyl

jenom stín jakéhosi dávnověkého tvora a já konečně s hrůzou pochopila, že tatínek neexistuje ani v čase, ani v prostoru, tudíž že nikdy a nikam neuprchnu před jeho nebesky vyrovnaným hlasem, jehož zvuk nedokážou stáhnout ani babice-sudice a který se za mnou ponoří i do hloubek vražedného oceánu.

Nástin významných politických událostí a situací posledních deseti let mě ani trochu nezajímal. Nezajímaly mě obrodné procesy, vpády cizích armád, pády vlád, rozdíly mezi východním a západním blokem. Nezajímaly mě žádné rozdíly.

„Řeháčkův táta byl komíník. A komíny jsou přece všude stejné, ne? Tak proč by je nemoh vymetat dál v Praze?“

Tatínek rezignoval. Doktor Černý se záhadně, po zvířecím způsobu usmál a zamňoukal: „Ještě jí řekni, že to pochopí, až bude starší.“

Nenápadně seberu tu palčivou šesticípu hvězdu z koberce, schovám ji pod pyžamo, vyčistím si zuby, a ještě než usnu, poprvé ukolébaná svou přesmutnou říkankou, prohlédnu si naposledy, pietně, Řeháčkovu album. Ale ještě než se pro hvězdu sehnou, tatínek si znovu nasadí brýle a s obrozenou nadějí prohlásí: „To jsou věci, Věruško, které pochopíš, až budeš starší.“

Od těch druhých teď přijde tenoulince podezřívavá, na-prosto nepodstatná otázka („Jen takový dotaz na okraj. Pochopitelně nechcete-li, nemusíte odpovídat...“): Jaký je vlastně váš vztah k otci?

Otče mého otce, dědku Václave, vidím vás jasně, oba. Kdo si vám výsměšně zaměnil posmrtné role; neboť ty, raj-sky věčný, v rozjímavém hovoru s bohem nad mapou světa, se svatozáří nad svou za života tak paličatě komunistickou hlavou, starostlivě patříš tam dolů, kde v bezduché matérii země tlí tvůj za života křesťanský syn, který už

nikdy nevstane z mrtvých. Ale to vím až teď, kdysi mám radost a jen stěží...

A já? Ke komu budu připojena, až se hladina nade mnou uzavře?

Tahle otázka není ovšem odpověď. Tak tedy: vztah přátelský, v srdečném ovzduší. Můj vztah k otci vřelý, vyvřelý, v ovzduší nabitém zlověstným vířením popela a semen. Ale to až teď. Kdysi.

Mám radost a jen stěží se mi daří poskládat svou tvář tak, aby se v ní neobjevila. Čas od času se nenápadně zkontroluju ve zpětném zrcátku, vypadám-li dostatečně tragicky, a v duchu si zpívám: Maminko, ta černá nám tolik sluší! Proč ji nenosíme pořád? Dobře víš, že mám tuhle barvu nejraději: miluju noc, Doktora Černého, černé divadlo, černý humor a všechna blues strýčka Toma.

Jenomže vy jste teď daleko ve svém smutku, jemuž nerozumím, a mlčení, které mě rozčiluje, v dospělém prostoru, do něhož já nepovolaná mám vstup zakázán. Barvě věřím. Tomuhle poněkud grotesknímu blues uprostřed horké letní rozkejhané české krajiny – tomu taky. Ale vám? Vašemu smutku?

Táto: když ses v Praze zapsal na fakultu, dědek Václav zamkl vrata a neotevřel ti je sedm let. Klepal jsi trpělivě, neboť s jistotou, že ti bude jednou otevřeno, jak stojí psáno. Sedm dlouhých let jsi žil před dveřmi svého otce a čekal na onen okamžik, kdy uslyšíš klíč tam, z druhé strany, ve dne v noci ses ty, jenž jsi mým otcem, modlil na komunistově prahu, skryt před pravdou svou paranoickou nadějí a stínem Ježíšova ukřižovaného těla – a opravdu: Po sedmi letech ti otevřel vyčerpán leptajícím pláčem babičky, oslepen pomatenými barvami svých map a snad taky trochu přesvědčen rusky znějícím příjmením tvé ženy, mé

maminky. Usmála se na něj tehdy tak široce, až se mu stárnoucí srdce rozbušilo nevědomou vzpomínkou. V matčině úsměvu totiž byla a dodnes je ruská step. Ale vidíš ji tam ty, tatí? Nejsem si tím jista. Dokonce mám někdy pocit, jako kdyby sis neuvědomoval, co vlastně tenkrát dědka Václava oblomilo. Nebyla to přece beraní trpělivost tvé víry ani tvůj světový názor: byl to jediný, rozlehlý a tisíci-letý úsměv ženy, z níž jsem vyšla.

Ale teď, na zadním sedadle auta, nemyslím na úsměvy, které místo víry hory přenášejí. Cele zajata černí mámina kostýmu, tátova obleku a svých šatů, vedle sebe ještě živé květiny, sleduju tátovy bledé ruce na volantu.

Otáčím se. Ten u silnice nám hrozí zařatou pěstí. Ne, pochopte. Nehodí se přece brát stopaře, když jedeme na pohřeb.

„Jo, jo, už to má za sebou.“

Dědku, co máš za sebou: smrt, nebo život?

Nad hřbitovní branou nápis: BYLI JSME JAKO VY, BUDETE JAKO MY. Nerozumím a chci se zeptat: „Mami...“ tahám maminku za rukáv, ale zamračeně nereaguje.

Tatínek podpírá babičku chápajícím gestem: ona si také přece bolestně uvědomuje nepřítomnost faráře, čtyřech nedůstojných zedníků, kteří s nedůstojným posmrkáváním hekají pod rakví, a to strašné slovo čest na stuhách věnoů, tak nevhodné pro tuto chvíli, že tatínek raději zavírá oči, aby se s ním nesetkal. Snad mu křivdím. Je dost dobře možné, že pláče.

Lidi z vesnice, kteří se za námi táhnou mezi hroby, po tátovi zvědavě pokukují. „Tak už je tý nenávisti konec.“ „Nesmysl... dyť spolu byli už řákej ten pátek zadobře.“ „Zadobře? Nebudte blázen. Vždycky, když za ním přijel z Prahy, hádali se až do rána. Říkali to Horákovi a ty to musej vědět – mají přece barák hned naproti.“

Šeptání, šumění lip, podivné údery za hřbitovní zdí – neslyším. Je mi hrozně horko, bolí mě břicho a černé šaty se mi lepí na tělo. Za mnou plíživý zástup cizích, vesnických, a proto nepochopitelných lidí, kolem kamenní anděle s uraženými křídly a vypoulenýma očima a přede mnou, přede mnou je tajemná bedna, v bedně dědek Václav a v dědkovi tichounké srdce, oněmlý sen, osleplá mapa světa s pěti oranžovými oceány.

Už vím. Ty podivné údery za zdí... Cestou ke hřbitovu jsem přece viděla vylámanými prkny v ohradě fotbalové hřiště obtočené běžeckou dráhou. Vedle hřbitova budou tedy asi tenisové kurty. Ta představa se mi zalíbila a dala mi na okamžik zapomenout na slunce, bolest i smrt. Ale jen na okamžik. Sleduji v tichu dráhu míčku, jeho let nad zdí, tam a sem, sem a tam. Jenomže v pravidelnosti kyvadlo a v kyvadle čas a v čase zase to nesrozumitelné zaklínadlo: BYLI JSME JAKO VY, BUDETE JAKO MY. Mámina dlaň je vlhká. Pohyb míčku se zrychluje, zatímco všichni kolem znehybněli ve strnulých pózách: táta, babička, anděl, vesničané, stromy i ti čtyři muži pod břemenem rakve. Hlava se mi točí v kruhu tam a sem, sem a tam, a moje radost je pryč, zaparkovaná na zadním sedadle auta před dědkovým domem, před jeho těžkými, tak neochotně se otvírajícími vraty.

Najednou míček změnil svou dráhu, přeletěl zeď, odrazil se od mramorové holubičky (zde odpočívá rodina Böhmova) a přistál mi u nohou. Bojím se shýbnout. Ne, proto ne. Nikdo se nedívá. Všichni se teď, opět v pohybu jako loutky na průsvitných vlascích, sunou ke hrobu. Ale proto se bojím, že to byly samy babice-sudice, kdo mi přihrál rovnou k nohám, přes zeď a hned smrti odvedle tu kulatou ouzkost. Nechci. Maminko, úsměve, stepi – drž mě! Ale jakási síla mě nutí na kolena, tak dělej, seber si to, a já

padám, podřátá se kácím mezi urny a konve na vodu a ještě zahlédnu dědečka mizejícího v zemské díře, otce svého otce, a ještě za sebou zaslechnu: „Představte si, jak bylo letos málo zavařovacích sklenic, tak je lidi v noci kradli z hrobů, sama jsem viděla starýho Knitla, šel cestou ze hřbitova a jen mu to v tašce cinkalo...“ A pak už jen tma a ve tmě mé bledé ruce, které musejí sebrat to, co mi nadrobili ti druzí.

Tenkrát jsem poprvé „omdlela“. Musím to slovo dát do uvozovek, protože ten stav nemá se ztrátou vědomí nic společného... Naopak: jako by se mé vědomí, mé skutečné „já“, lépe: množství jakýchsi tajemných „já“ ve mně oddělilo v těchto chvílích od všeho přebytečného, zatěžujícího, čím je hmota a hmotu zprostředkovávající smysly, a ootlo se v bytí, čirém jako voda. Jako voda... Ano. Jsem, průzračně existuji v milosrdném oceánu matčina těla, nemám nohy ruce smysly srdce ba ani rozum, nic, co je třeba člověku ve světě, protože svět není, není zemská osa ani atomové jádro, nejsou housloví vlastenci pády vlád změny režimů zavařovací sklenice ba ani dědečkové mizející v přeochočné zemi, není nic, jen matka a moře, jen moře-matka.

Když jsem se těmihle i jinými křivolakými slovy snažila popsat svůj stav těm druhým – a dožadovali se toho mnohokrát – jejich obličejové vždy potemněly a jejich tužky se nemilosrdně rozletěly po papíře. S velkou nevolí sledovali můj mysticky podmořský výklad, protože pro mystiku měli jen ironické pokrčení ramen, a co se týče vody, z té měli – pokud netekla spořádaně vodovodním potrubím – pudový, a proto nesmírný strach.

Přiznám se, že jsem si v jistých okamžicích svůj „útěk“ pod hladinu (to je poněkud přesnější výraz) pokoušela

přivodit uměle: ve škole v hodinách matematiky, při taktíkových stále epičtějších ponaučeních, v trapných situacích i ve chvílích, kdy mi čísi servis přihrál kulatou ouzkoostí... Nikdy se mi to nepodařilo. Voda totiž, jako každý trest a jako každá rozkoš, přichází svrchovaně neohlášená.

Voda. Na hladině se převaluje cár novin, krabička od cigaret, pingpongová páleka, slaný pan učitel a tady, uprostřed cely, já, já na kolenou a prapodivně mumlající jakási slova v rytmu žalmů.

Kde jsem to jen... ano. Dědečkův pohřeb. A můj pád na hřbitovní cestě, ten nekonečně varující pád, který vyděsil moje rodiče víc než přímočará a dokonaná dědečkova smrt. Zástup vesničanů se za námi zvědavě zavlnil: co je zas tohle? Naše rodina nikdy nezklamala. Vždycky byla zdrojem povyražení této středočeské vesnice a koneckonců omdlít na pohřbu je stále ještě velmi efektní.

„Ježíšmarjá, co se jí stalo?“ „To je to zatracený vedro. Už dva měsíce ani nesprchlo.“ „Máte pravdu. A taky ta černá. Mít na sobě černý šaty v parnu je hrozně nezdravý.“ „Vodu! Dejte jí napít! A čuchnout kolínský. Máte tu někdo kolínskou?“ „Jen se podívejte, jak je hubeňoučká, celej táta.“

Šeptání, šumění lip, neexistence světa.

„Bodejt, pradědeček skončil v blázinci, dědek v komunistický straně a táta je farář. Pak má bejt to dítě normální.“

O pár hodin později, to už jsem byla vylovena na břeh vědomí, jsme odjížděli z Křečhoře se stínem soucitných pohledů za záclonami a s krabicí plnou map, jediným dědictvím po dědečkovi, které si od babičky maminka vyžádala.

Z Křečhoře. Když jsme míjeli ceduli s názvem obce, zaseklo se mi to slovo do srdce jako jedovatá šupina. Katko,

pamatuješ? Stála jsi na Karlově mostě, pod sochou Jana Nepomuckého, toho nesympatického protireformačního svěťáka, stála jsi tam bojovná a sebevědomá na svých krásných nohách, světlá smyslnost pod odříkavým katolictvím, a posílala mi ironické věty v cigaretovém kouři.

„Ty už pomalu začínáš mluvit jako ten praštěnej Slavík. Snad mě nechceš dojímat nějakým laciným vlastenectvím? Máš pravdu. Ty odtud skutečně nikdy neodjedeš. Ale proč to balit do velkých slov? Spjatost se zemí, národ, štěstí... Vždyť ty jsi jenom docela obyčejně zbabělá a neschopná začít někde jinde, a znovu.“

Most se pode mnou zachvěl. Nenávidím tě, Káčo, jak já tě nenávidím. A co ty tvé geniální slohy, které jsi předčítala před celou třídou, zatímco Slavík ronil slzy? Kousla ses do rtu. Sama dobře cítíš, že tohle jsi drobet přepískla.

„Promiň. Řekni mi, ale fakt: co pro tebe vlastně znamená tahle země?“

Napřáhneš ke mně znenadání ruku, v ruce mikrofon.

Tak téhle anketní otázky jsem se od tebe, Káčo, vsutku nenadála. Nějací rozjaření chlapci, kteří šněrují k hospodám na pravém břehu Vltavy, ji zaslechli zřejmě také a pobaveně se zachechtali. Jeden z nich se ke mně naklonil a zařval: „Pivo, prdel, policajti!“ Několik lidí na mostě se po nás otočilo, Jan Nepomucký si zacpal uši a Kateřina Janáčková, v ruce stále mikrofon, se na mě usmívala s profesionální trpělivostí, čekala, až si v sobě zformuluji duchaplnou odpověď, zatímco ve mně se rozhostilo prázdno.

Ti kluci se konečně odmotali, a tak už tu není docela nikdo, kdo by tu afektovanou scénu s barokním pozadím shodil tam, kam patří. Je mi trapně, ale Káča nemá slitování. Mlčím, magnetofon běží naprázdno. Země... Babičku Boženu Němcovou jsem četla naposledy v deseti letech. Z historie na mě civí jediné Žižkovo oko, Libuše mi připadá

poněkud hysterická a Praha, Praha je pro mě nesrozumitelné, fantastické město bez lidí, zato plné dvojhlavých karet. Co mám odpovědět? Nevím. Jenom v krvi zakódované stýkání a potýkání, mizející přátelé, apatické preludy, zavřené hranice, jenom pavlačová pravda a stohy udačských dopisů a taky mrtví předci tam, dole, pod našima nohama, v zemi, o níž je řeč. A ještě něco: je tu ŘEČ, ta sladká jedovatá šupina, která mi bloudí v žilách a která se mi tak náhle zasekla pod nehet, když jsme se tenkrát vraceli do Prahy.

„Káčo. Já mluvím. A píšu. Rozumíš? Je mi například smutno, je mi ouzko, a tak si řeknu: ‚Dnes je mi jako na pohřbu v Křečhoři.‘ Slova možná, ale smutek, ten je prostě nepřeložitelný. A to je snad ta ‚moje zem‘.“

Možná že i tohle bylo pro Katku příliš silné sousto. Ale byla ráda, že jsem se neurazila, a tak moji nesmělou oslavu mateřštiny nechala bez komentáře.

Katka. Teprve když tatínek kategoricky odmítl přejít se mnou ilegálně hranice do Rakouska s Řeháčkovým albem pod paží, odhodlala jsem se konečně ke kapitulaci. S velkým sebezapřením jsem sledovala, jak si Katka přenáší věci ze své lavice do mé, jak se elegantně usazuje na místo, kde se po šest dlouhých školních let rozvaloval ten, jenž byl prvním člověkem v mém životě, který mě zradil.

„Proč vlastně chceš sedět vedle mě?“

„Já si s těma husama vpředu nemám co povídat,“ vzdychla.

„A jak to víš, že já nejsem husa?“

„To nevím, ale chci se to právě dozvědět.“

Ta je ale namyšlená, Káča jedna pitomá, pomyslela jsem si a bylo mi jasné, že se z nás stanou kamarádky
ani na život,
ani na smrt.

„Nepředbíhejte. Kateřina Janáčková patří do jiné kapitoly vaší knihy stejně jako protirefomační světci na Karlově mostě.“

„Ale já přece...“

„Musíte hezky popořádku. Vaše záhadná nemoc, lékařská vysvědčení, která následovala... Brzy jste také jistě dostala dopis od Řeháčka.“

„Ani pohlednici. To přece musíte vědět. Pochopte prosím, že za zavřenýma očima žádné pořadí neexistuje. Žili jsme v čase, ve sledu, v ději. Žili jsme popořádku, protože na ostrově. Evropa je přece vlastně ostrov, ne? Jenomže ostrovní zákony pod hladinou neplatí. Brzy moře zaplaví i tu vaši budovu... Obrazy kolem mě, na pevnině, přicházely jeden po druhém. Ale ve mně, pod vodou, se překrývaly. V obraze Katky na mostě silueta Křečhoře; v siluetě Křečhoře malý tenisový míček a v něm jako v kouzelné skleněné kouli všechny obrazy, které se už odehrály, i všechny ty, které se teprve mají stát. Už chápete? Je to jako v té rýmované pohádce: byl jeden domeček, v tom domečku stoleček, na stolečku mistička... a ta rybička je teď v moři mnohem důležitější než moje pevninská diagnóza, která by snad měla logicky následovat, kdyby se nestalo to, co se stalo: že nás všechny opustil čas. Rybička a jeden zapomenutý, i když později přičarováný blesk.“

Po třech dnech jsem si sundala černou pásku z rukávu a omotala ji Doktoru Černému kolem krku. Zprvu se vzpěchoval – dokonce tak, že nechal namísto svých inteligentních pohledů promluvit svoje šelmí drápy, což činil pouze ve vyhočených situacích. Ale nakonec kapituloval, když viděl, že jsem vůči jeho krvavým výpadům naprosto netečná. Doktor Černý pochopil vážnost chvíle. Doktor černý pochopil, že mu předávám svůj smutek, protože na něm bude méně vidět.

„Kam jsi dala pásku? Slušelo by se ji nosit ještě nějaký čas,“ tatínek se mračil. Jako farář dobře věděl, co chce po člověku smrt, a ta po mně zřejmě nechtěla nic jiného než proužek černé látky přes svetr.

Slušelo by se, slušelo by se... pošklebuji se v duchu a mrkám na Doktora, který právě požírá filé jako docela obyčejný kocour, aby se vyhnul jakémukoli podezření.

Teprve po čtrnácti dnech objevila maminka tu pásku při nekonečném pokračování nekonečného televizního seriálu, když nepřítomnou dlaní hladila Černého, jenž jí předl na klíně. A zatímco se na modré obrazovce křížily neexistující osudy, rozvázala maminka nepřítomnou dlaní mašličku a nepřítomně ji odhodila do kamen, aniž tušila, že právě odevzdává plameni můj tajemný smutek po dědečku Václavovi, tu oblou hrůzu ze země, jež ho pozřela, ten hřbitovní, křečhořský strach z toho, že budu jednou jako on.

To proto jsem se musela ponořit pod hladinu za jeho rakví; pochopila jsem totiž, napospas obrazům, které mě čekají, ten záhadný nápis nad hřbitovní branou. Pochopila jsem, že mi dědeček právě předal jakési tajemné rodové žezlo, jímž budu muset kralovat v říši strachu. Je to zbabělé, snažila-li jsem se s naivní dětskou nadějí podstrčit to žezlo nic netušícímu kocourovi?

Jenom rodiče nic nechápali. Mamince jsem to promíjela, protože ona nebyla žádná obyčejná maminka; byla step, byla úsměv, byla sen bez obzoru napříč staletími. Byla vzdálenou planetou, a proto nemusela, ba dokonce ani nemohla chápat zákony této země. S tátou to bylo jiné. Jeho kárávé pohledy, jimiž doprovázel nesrozumitelné novozákonní metafory, a jeho rozšafné kamarádství s Kristem, kterého nutil, aby se přezouval v předsíni – to všechno nemělo nic společného ani s obzorem, ani s hvězdou.

Bylo to chudé, každodenní a unavující jako nákup v samoobsluze. Jemu, věrnému zrcadlu, které přede mnou stále vlekly babice-sudice s vyzývavou úslužností, jemu jsem neodpustila nikdy.

„Vždyť ho Věra skoro neznala, pochop,“ omlouvala mě matka šeptem.

„Slyšelo by se...“

Kocour zafrkal a zaťal mu svůj dráp do bačkory, místo mě.

Máte pravdu. Dědka jsem viděla jenom dvakrát a nešlyšela ho ani jednou. Proč bych se tedy pro něj měla trápit? Když jsem ho viděla poprvé, neproněsl ani slovo z trucu (tatínek se hanlivě vyjádřil o komunistickém prezidentovi), a podruhé nepromluvil ze žalu, protože tatínkův ojedinelý názor začali najednou sdílet všichni. Dědek zůstal dočista sám. A tak se stalo, že prázdné místo, které za sebou nechal jeho zborcený mýtus, zaujala nenápadná přítelkyně – němota.

Dědečku: tolik jsem toužila ochránit tě před tím nenasytým mikroskopickým světem, jímž tě obklopila zem. Vždyť skrze tebe se ta podzemní havěť sápala i k mojí knížce! Ale tys mne podvedl: odepřel jsi mi jediné dědické právo, na které jsem si dělala nárok, právo na tvůj hlas; ukradla mě o něj, abys ho mohl velkoryse nabídnout červům.

„Tati, on u nás teď bude bydlet?“ zeptala jsem se tentokrát se zlověstnou předtuchou a ukázala na prapodivnou vráscitou osobu v manšestrovém saku, která už druhý týden trónila v mém dětském pokoji. Spala jsem teď na kaniapě v kuchyni, což mi připadalo dobrodružné první dvě noci, ale pak mě to omrzelo.

Dědek přes den z mého pokoje téměř nevycházel. Zato v noci jsem slyšela jeho pantofle, které tápaly po kuchyni

každou chvíli: vařil si bylinné lektvary, rozbíjel hrnky, vymýval štětce a natáčel do rezavějících plechovek čistou vodu. Dědek totiž pracoval jen v noci. Nevím, jestli lze nazvat práci onu posedlost, s níž pokrýval ohromné bílé archy papíru divoce barevnými světadíly, nečitelnými názvy měst, libovolnými hranicemi mezi státy či temně oranžovými zálivy. Nevím, a také to není důležité vědět. Můj dědeček si prostě vymýšlel svět, a nedá-li se taková činnost nazvat prací, pak docela jistě uměním. Protože dědek nebyl obyčejný kartograf, tak jako moje maminka nebyla obyčejnou maminkou; nechodil ani do terénu, ani mapy neobkresloval. Vytvářel svoje mapy od oka, podle předlohy. Nikdy se ale nesnažil předlohu otrocky napodobit; sloužila jeho fantazii jenom jako základní inspirace.

A tak jsem to už jednoho večera nevydržela a octla jsem se ve svém pokoji za jeho zády, abych uloupila pohledem alespoň kousek toho přesladkého, deformovaného prostoru, jímž se obklopoval a který každou noc vypouštěl do vesmíru k velkému zmatku všech mimozemských civilizací.

„Dědku, to je krása...“ sotva jsem vydechla zasažená divokou nesrozumitelností světa, tak nepodobného fádním atlasům, do nichž mi strkali nos v hodinách zeměpisu.

Beze slova se otočil, beze slova mě vzal za ramena a stejně němě nasměroval ke dveřím. Nebránila jsem se. Zaplavila mě lítost a já nevěděla, kam honem s tím břemenem. Dobře poučena Doktorem Černým zatla jsem mu nehty do zápěstí, až sykl.

„Proč pořád mlčíš, dědku bláznivej? Proč nikdy nic neříkáš? Ty tvoje mapy nejsou žádný mapy. Jižní Ameriku jsi nakreslil vedle Severní a Sovětskej svaz není vůbec tak ohromnej! Si praštěnej, hloupej dědek. Abys věděl, svět je úplněj jinej, než jak ho vidíš!“

Třesu se a po beraním způsobu se držím dveří, které v tu chvíli vedou do propasti a ne do předsíně. Dědek je v obličejí bledý a pustý jako Grónsko z jeho map. A tu se náhle obrazy překryjí a já ho na okamžik spatřím tam, dole, zlověstně rozhybaného tím zatraceným, temným, organickým svinstvem, které se pomalu a všežravě sápe i na tátovo idylické peklo. Babice-sudice mi vyražejí dech.

„Co se tu děje?“

Táta rozsvěcí nad našimi hlavami světlo. Budiž. Všudy-
přítomné zrcadlo, rozespalý anděl ve flanelové noční ko-
šili mě bere do náručí a odnáší na kuchyňské kanape. Ne-
hráním se, přestože jsou mi flaneloví andělé, kteří nám
nastaktně vstupují do bolestí, z duše protivní. A pak, zma-
tena onou škaredou všežravou vidinou, ve tmě protnuté
dvěma reflektory Doktorových očí, ještě zaslechnu, jak se
děda zamyká v mém pokoji na dva západy před svou zvě-
davou noční krví jako před nepřítelem.

Mapy a smrt — moje dětství. Později budu nad jednou
s nich, děsivě realistickou, sedět s Katkou a Ivanem a prs-
tem hledat skulinu v obrysu hranic. Moje univerzity. Ma-
pami si taky, těmi dědkovými, vytapetuji náš pokoj, Josíf-
ku, abych měla stále na očích barevnou vzpouru, již do
mě Václav zasil, tu vzpouru proti skutečnosti, do které mi
stíkali nos a kterou jsem musela sbírat v pokleku ze země.
Ale nebyla to jenom vzpoura, to, co na nás v našem pod-
nájmu naproti hotelu Evropa hledělo ze stěn. Čas od času
ukápl z těch vzdouvajících se kontinentů jed stesku, ne-
čekaně, přímo doprostřed talíře, a já ho musela pozřít až
do dna; mezi lidmi.

Stesk po meči, stesk po stávkujících hlasivkách, stesk
po otcích docela jiných.

Ale kam se poděla rybička a přičarováný blesk? V ob-
rasu obraz, jako kruh v kruhu na hladině. Je tak těžké se

soustředit a vypátrat kousek země v té spoustě vod, tam, uvnitř, za zavřenýma očima.

Kdyby alespoň vyplí to světlo! Prochází mi víčky a zvědavě a drze listuje v ně narychlo rozepsané knize; bolavé a oslňující budiž-světlo, jímž si jidášci a flaneloví andělé od nepaměti prosvěcují kdejakou duši živou.

Je noc, vlhká až k pláči. Ležím pod dekou, která neuvěřitelně štípe, jako kdyby se chtěla postarat o to, abych ne-usnula, protože v psaní je třeba nepřetržitě pokračovat. Ti druzí, namačkaní kdesi v kanceláři nejvyššího patra, jsou teď kupodivu docela tiší. Jen jeden z nich neustále vytáčí jedno telefonní číslo za druhým, možná ve snaze dozvědět se, jak jsou natom s tou podivnou záplavou v ostatních částech světa.

Na druhém konci je však ticho. Tichý je stoupající oceán, tichá je Praha pod ním a tichý je dokonce i pan učitel Slavík, který stále ještě, bezhlesně a s pokorou, provádí kdesi v rohu dvora svá tempa, aniž by se pokusil volat o pomoc, protože pan učitel Slavík přece nikdy nezvyšuje hlas.

5. Teorija prevođenja – je li važnija riječ ili smisao?

Prije nego što započnemo s translatološkom analizom, valjalo bi pobliže opisati prevoditeljski pojam „translatologija“. U knjizi *Translatologija u teoriji i praksi* Vlaste Kučiš prikazana je promjena u pristupu prevođenju koja se dešavala kroz recentniju povijest. Tek se u 20. stoljeću prevoditeljstvo formiralo kao zasebna znanstvena disciplina kada se institucionalizirala na europskim sveučilištima. To svejedno nije označilo kraj njenom razvoju jer su se 21. stoljeću pojavom informacijsko komunikacijske tehnologije opet počela preispitivati njena načela. Tu se ističe Umberto Eco koji u svojoj knjizi eseja *Otprilike isto: Iskustvo prevođenja* daje zanimljiv prikaz i vrednovanje strojnog prevođenja na primjeru računalnog programa za prevođenje *Altavista*. Može li računalni program donositi odluke po pitanju odabira riječi kao što može prevoditelj?

Jedno od zanimljivijih tumačenja o translatologiji pružio je Ciceron u svom djelu *De oratore*. Njegovo je stajalište da bi se strani autori trebali prevoditi na materinski jezik tako da ih publika prihvati kao svoje, domaće autore. Prevoditeljeva je uloga da se uživi u tekst te da shvati raspoloženje i jezične vrijednosti koje potom prenosi u svoj jezik.⁶ Takav je pristup poticao i Goethe.

Prilikom vrednovanja prijevoda, bitno je razlučiti o kakvom je tipu teksta riječ. „*Kada je riječ o pismenom prevođenju, moramo naglasiti razliku između književnog i stručnog prijevoda. Smatra se da je književno prevođenje obilježeno kreativnošću i originalnošću, dok je stručno prevođenje povezano s vještinom prevođenja kao zanata te s određenom stručnom terminologijom.*“⁷ Iz ovog citata zaključujemo kako kritika tekstova koji su prijevodi teško može biti egzaktna ukoliko je riječ o književnom prijevodu. Pretpostavka je: koliko prevoditelja, toliko i različitih tumačenja teksta.

„*Prevođenje je oblik ljudske aktivnosti i ujedno komunikacijski proces kojim se poruka odnosno sadržaj koji postoji u izvornom jeziku adekvatno (kontekstualno) prenosi u ciljani jezik. Sam čin prevođenja sastoji se u pretvaranju poruke (misli, osjećaja, želje, naredbe...) prethodno izražene jednim jezikom u jednako vrijednu poruku izraženu određenim drugim jezikom.*“⁸ Kučiš primjećuje da se u prijevodnom procesu radi o sučeljavanju dvaju kulturnih i jezičnih sustava. Najlošije moguće polazište za prevoditelja je leksem za kojeg se u toj ulozi kaže da je prazna čahura. To je još jedno polazište koje objašnjava činjenicu da će se teško pronaći dva identična prijevoda jednog djela.

⁶ Kučiš, V. *Translatologija u teoriji i praksi*. Zagreb : Hrvatsko komunikološko društvo i Nonacom, 2016. str. 33.

⁷ Ibid. Str. 42.

⁸ Ibid. Str. 47.

Jean-René Ladmiral u svojoj knjizi *Kako prevoditi: Teoremi za prevođenje* proces prevođenja uspoređuje s procesom entropije. U prevođenju se naime radi o komunikacijskom činu tijekom kojega je neophodno da se određene informacije izgube. Sukladno tome postavlja se pitanje je li prevođenje uopće moguće. Mnogi lingvisti već godinama polemiziraju oko tog pitanja te je tako nastala određena antinomija – moguće je, dakle, dokazati obje tvrdnje:

1. sve je moguće prevesti,
2. ništa nije moguće prevesti.

Generalno, govori se da su lingvisti češće teoretičari prevođenja dok se sami prevoditelji, oni koji su *in praxi*, od teorije odmiču. S obzirom da je prevođenje jedna od najstarijih djelatnosti na svijetu, logičan odgovor koji se nameće bio bi da je prevoditi svakako moguće. Ipak, između različitih teorija teško se prikloniti samo jednoj i biti joj dosljedan jer postoji mnoštvo tekstova koji zahtijevaju različit pristup, kao i mnoštvo prevoditelja koji će neminovno pristupiti na drugačiji način.

„*Treba li prevoditi što bliže izvornom tekstu ili što dalje? Treba li proizvesti doslovan ili književni (tzv. slobodan) prijevod; treba li dati prednost vjernosti originalu ili eleganciji prijevoda; je li važnija riječ ili smisao,*“⁹ neka su od pitanja koja se protežu teorijom prevođenja, a odgovor se ne može dati iz razloga što je u načelu potrebno zadovoljiti oba pola, dakle ispuniti dva kontradiktorna zahtjeva.

Jedna od osnovnih definicija prevođenja kojom Ladmiral započinje svoju knjigu teorema jest da „*prevođenje označava svaki oblik međujezičnog posredovanja koji omogućuje prijenos informacija između osoba koje govore različitim jezicima*“¹⁰ te ona, s obzirom na količinu polemika i tumačenja koja su se razvila oko ove djelatnosti, naravno, nije jedina, već je jedna od kraćih i jednostavnijih teorija. Ovdje se navodi u kombinaciji s još nekim drugim teorijama kako bi se dobila šira slika o kvantiteti raznih pristupa teoriji književnog prevođenja.

U *Priručniku za prevoditelje* diskutira se o istome problemu. Boris Pritchard u svome članku *O jeziku struke i stručnome prevođenju* spominje tzv. prijevodnu analizu koja se sastoji od postupaka proučavanja izvornog teksta kako bi se zaključilo u kojoj će se mjeri unutar prijevoda prenositi sadržaj poruke izvornog teksta (*semantic translation*) ili njegov

⁹ Ladmiral, J. *Kako prevoditi : teoremi za prevođenje*. Zagreb : Politička kultura, 2007. str. 47.

¹⁰ Ibid, str. 31.

učinak na primatelja poruke (*communicative translation*).¹¹ Problem se rješava na način da se odredi vrsta teksta i njegova namjena; administracija, književnost, znanost, reklamni oglas, dopis itd.

Određeni prijevodni postupci karakteristični su za određene tipove tekstova. U *Priručniku za prevoditelje* navode se dvije skupine prijevodnih postupaka: izravni (*direct translation*: posuđivanje i kalkovi, prevedenice, doslovni prijevodi) i neizravne (*oblique translation procedures*: transpozicije, ekvivalencije, modulacije, adaptacije).¹² Postupci koji naginju doslovnom prijevodu karakteristični su za stručne (tzv. institucionalne, administrativne ili npr. neumjetničke) tekstove i ograničene jezike, dok se u prijevodu književnosti više nagine prijenosu autorove namjere, tj. učinka na čitatelja, za koju je ponekad nužno odmaknuti se od prevođenja „riječ-za-riječ“ i prikloniti se slobodnom prevoditeljskom stilu. Razlog tomu je što je rijedak slučaj kada se u izvornom i ciljnom jeziku jedna riječ može zamijeniti drugom na način da nose potpuno jednako značenje.

Brabcová u svome romanu koristi mnoštvo netipičnih proznih tehnika, prije svega ponavljanje, anaforu i epiforu koji su lirske stilske figure. Prijevodnim postupcima i ekvivalenciji vratit ćemo se u analizi prijevoda na temelju primjera.

6. Analiza prijevoda

Prevoditeljski problemi, kao i prevoditeljske teškoće (koje se od problema razlikuju po tome što su subjektivnije naravi i upućuju na nesnalažljivost prevoditelja), rezultat su nekoliko faktora: oni problemi koji su pragmatolingvističke naravi, koja se odnosi na tumačenje izvanjezičnih faktora (u ovom slučaju na kontekst u kojem je autorica pisala tekst, kome ga je namijenila i zašto ga je pisala), kulturološki problemi (djelo nastaje unutar sredine čije su realije specifične za određeni prostor i vrijeme te su mogući problemi točnog prenošenja autoričine namjere u korištenju određenih riječi zato što čitatelj koji nije pripadnik iste kulture ne prima određene informacije na isti način).

Već u prvom odlomku romana susrećemo se s nemogućnošću, ili da budemo precizniji – neprikladnošću prevođenja češkog leksema njegovim pravim ekvivalentom na hrvatskom jeziku. Vođeni načelom autorske namjere, odnosno utjecaja teksta na čitatelja, a ne načelom

¹¹ Pritchard, B. *O jeziku struke i stručnome prevođenju*. // Stojić, Aneta, Brala-Vukanović, Marija i Matešić, Mihaela. *Priručnik za prevoditelje: prilog teoriji i praksi*. Rijeka : Filozofski fakultet, 2014. str. 210.

¹² Stojić, A.; Brala-Vukanović, M. i Matešić, M. *Priručnik za prevoditelje: prilog teoriji i praksi*. Rijeka : Filozofski fakultet, 2014. str. 54.

„riječ-za-riječ“ koje se preferira u neumjetničkim tekstovima, u završnom stihu prvog paragrafa čije se varijacije ponavljaju kroz cijelo djelo odlučili smo se za zamjenu češke pokazne zamjenice *ti* za neodređenu zamjenicu *oni* u hrvatskom (*ti druží – oni drugi*) jer se u paragrafu osjeća snažna anonimnost i neidentifikacija nepoznatog entiteta koji utječe na sudbinu i, većim dijelom, unutarnji, životni put junakinje. Entitet *ti druží* nalazimo u muškom rodu množine (kada bi bio ženski, pisalo bi *ty*, a kada bi bio srednji – *ta*). Osim toga, naglašena ekspresivnost hrvatske neodređene zamjenice *ovi* koja u sebi sadrži dozu grubosti i nezainteresiranosti ne nosi jednaku poruku kao što bi upotreba češke zamjenice na primjeru sintagme *ti druží*. Isto tako, kada bismo recimo iskoristili osobnu zamjenicu *vi drugi*, izgubio bi se muški rod. Smatramo da je uloga *onih drugih* u tekstu od prevelike važnosti da bi se zamijenila hrvatskim ekvivalentom *ovi*, stoga možemo reći da je u ovom primjeru sačuvan kriterij kvantitete (jedan je leksem zamijenjen drugim), ali da je kvaliteta u prijenosu značenja riječi narušena zbog gubljenja segmenta roda koje ove zamjenice nose u češkom i hrvatskom jeziku.

U idućem smo primjeru naizgled pribjegli još jednom narušavanju kvalitete prijevoda u prijenosu značenja riječi *kahánka* u frazemu *mít na kahánku* (mogla bi se povući paralela s hrvatskim *čiča miča, gotova je priča*, ali ti izrazi koriste se različito). To smo učinili prijenosom na hrvatski pukom uporabom imenice *kraj* u sintagmi *kucati za kraj*; imenicom koja u češkom nosi jedan drugi, svoj potpuni značenjski ekvivalent - *konec*. Radi se o slučaju prijevoda sljedećih stihova:

„Zavlačim se pod deku i zatvaram oči kako bih se mogla bolje usredotočiti na pisanje
s oštricom vode na vratu i vremenom
koje sad već nečujno kuca
za kraj.“¹³

Frazeološki izraz *mít na kahánku* zamijenjen je upotrebom opće imenice *kraj* u sintagmi *kucati za kraj*; razlog tome je što izraz *kucanje za kraj* predstavlja dovoljno sličan značenjski i vizualni prikaz pjesničke slike koju autorica u ovom slučaju nastoji dočarati. Kada bismo išli na sljedeću varijatu: *s oštricom vode na vratu i vremenom / koje sad već nečujno kuca / za čiču miču*, tekst bi ostavljao utjecaj kao da se obraća djetetu ili da dijete razmišlja, a to u originalu nije tako.

¹³ Brabcová, Z. Daleko od stromu. Brno : Druhé město, 2017. str. 12.

6.1 Ekvivalencija

U ovom poglavlju navest ćemo neke od primjera gdje nismo uspjeli uspostaviti idealan ekvivalentan odnos između leksema ili frazema u češkom i hrvatskom jeziku, a potom ćemo se potruditi objasniti koji su uzroci i zašto smo se odlučili za pojedina prevoditeljska rješenja. O ekvivalenciji piše Vlasta Kučiš u svojoj knjizi na koju smo se u ovom radu već referirali, gdje ustvari objašnjava model, tj. tipologiju četiriju vrsta ekvivalencija Otta Kadea. Radi se o teoretskim mogućnostima kombinacije strukturnih elemenata dvaju jezika, a to su:

- 1) totalna ekvivalencija (1 : 1),
- 2) fakultativna ekvivalencija (1 : mnogi),
- 3) aproksimativna ekvivalencija (1 : 1 + 1 + dio) i
- 4) nulta ekvivalencija (1 : 0).¹⁴

S primjerom aproksimativne ekvivalencije sreli smo se u sljedećem primjeru:

Original: *Nenápadně seberu tu palčivou šesticípou hvězdu z koberce, schovám ji pod pyžamo, vyčistím si zuby, a ještě než usnu, poprvé ukolébaná svou přesmutnou řikankou, [...]*

Prijevod: *Neupadljivo podignem užarenu šestokraku zvijezdu s tepiha, sakrijem je ispod pidžame, operem zube i još prije nego što usnem, prvi puta snena od svojih previše sjetnih stihova koje sam si često ponavljala, [...]*

Ekvivalencija nam je u ovom slučaju u odnosu 1 : 6 što zahtijeva objašnjenje od strane prevoditelja. *Řikanka* se sa češkog na hrvatski jezik sudeći po Češkom nacionalnom korpusu najčešće prevodi kao rima¹⁵, što je nezgodno s obzirom da za hrvatsku riječ *rima* u češkom postoji ekvivalent *rým*. „Jednostavna kraća skladba u stihovima, često u rimovanim stihovima“¹⁶ definicija je koju nam nudi rječnik češkog jezika. Između prijevodnih varijanti *rima*, *brojalica* i *stih* nismo se odlučili ni za jednu zato što neprecizno i nepotpuno opisuju pojam koji treba prevesti. Tako smo došli do rješenja koje za prijevod jedne riječi nudi šest

¹⁴ Kučiš, V. *Translatologija u teoriji i praksi*. Zagreb : Hrvatsko komunikološko društvo i Nonacom, 2016. str. 54.

¹⁵ Český národní korpus. // Dostupno na: <http://treq.korpus.cz/index.php> [pristup: 06.02.2019.]

¹⁶ Slovník spisovné češtiny. // Dostupno na: <https://ssjc.ujc.cas.cz/> [pristup: 06.02.2019.]

drugih riječi na hrvatskom jeziku, od kojih je kao vodeća nositeljica značenja odabrana imenica *stih*.

U mnogim primjerima, kao što je često prilikom književnog prevođenja, u hrvatskom jeziku nismo uspjeli pronaći sinonim koji je potpuni ekvivalent češkoj riječi. U takvim situacijama koristili smo se najviše metodama transpozicije (promjenom vrste riječi) i metodom poopćivanja (uzimanja nekog nadređenog, općijeg pojma od onog koji se koristi u originalnom tekstu; primjer: šarpina – riba, Mars – planet itd.). Takve su odluke često nespretne zato što ne postoji pravilo kojim bi se prevoditelj mogao voditi prilikom odlučivanja o rješenju. „Najmanje zlo“ čine metode koje smo mi odabrali, a dodatna je solucija umjesto nepostojećeg totalnog ekvivalenta odabrati nekoliko riječi koje bi poslužile kao svojevrsna definicija pojma koji je izgubljen u prijevodu. Jedan od primjera gdje smo mijenjali kvalitetu i kvantitetu: *úderý za hřbitovní zdi – udarci iza zida oko groblja* (pridjev u hrvatskom zvuči *grobljanski* što se u praksi rijetko upotrebljava pa smo pribjegli rješenju transpozicijom, odnosno prebacivanjem pridjeva u još jednu imenicu).

6.2 Poetski elementi

Jedna od značajnih karakteristika poezije, za koju smo u uvodnom dijelu spomenuli da se provlači kroz cijeli roman, jest ponavljanje. Ponekad se radi o nizu stihova, rečenica ili pak samo riječi koje formiraju upečatljive početke i završetke odlomaka na prilično neuobičajen način s obzirom da se ovdje radi o proznom tekstu koji se poigrava s anaforam i epiforam. Najčešće se isti stihovi pojavljuju kao asocijacije, odnosno reakcije na psihička stanja izazvana društvenim okolnostima u kojemu se junakinja romana u danom trenutku nađe. Poetski elementi ne uključuju rimu kao element tradicionalne poezije, odnosno posrijedi je slobodan stih – ritmička i metrička obilježja nisu strogo definirana.

Na primjeru sljedećih nekoliko odlomaka ćemo prikazati autoričinu melodičnu igru riječima i potom naše rješenje u prijevodu. Nastojali smo pojedine riječi prevesti jednako u svim kontekstima u kojima bi se pojavile te tako sačuvati autentičnost originala. Postupak bi se mogao usporediti s matematičkom jednadžbom gdje se određeni članovi prenose s jedne ili druge strane znaka jednakosti. Zbog takve igre riječima neminovno smo narušili kvalitetu prijevoda odabranog ekvivalenta, ali značenje je ipak ostalo sačuvano.

Original:

[...], *ale to vím až ted', kdysy mám radost a jen stěží...*

[...]

*Tahle otázka není ovšem odpověď. Tak tedy: vztah přátelský, v srdečném ovzduší. Můj vztah k otci **vřelý, vyvřelý**, v ovzduší nabitém zlověstným vířením popela a semen. **Ale to až ted'. Kdysy.***

*Mám radost a jen stěží se mi daří [...]*¹⁷

Prijevod:

[...], *ali to znam **tek sada, ponekad osjećam sreću, i to jedva...***

[...]

*To pitanje, međutim, nije i odgovor. Stoga recimo: prijateljski odnos u jednoj srdačnoj atmosferi. Moj odnos prema ocu, **kipuć, iskipio**, u atmosferi ispunjenoj zloslutnim kovitlanjem pepela i sjemena. **Ali to tek sada. Ponekad.***

***Osjećam sreću i jedva** mi uspijeva [...]*

Primjer poetskih elemenata koje smo ovdje naveli specifičan je po tome što su čak tri odvojena odlomka izgrađena od određenih repetitivnih riječi u kombinaciji s novima. Riječi koje se ponavljaju (tek sada, ponekad, osjećati, sreća, jedva) nisu se mogle prevoditi individualno (svaka kao sama za sebe), odnosno samo unutar jednog odlomka, ne uzimajući u obzir ostala dva odlomka gdje se pojavljuju u drugim kontekstima. Kada bismo ih prevodili individualno, u potpunosti bi se izgubila lirska melodičnost i očigledna autoričina namjera da stavi naglasak na određena stanja lirskog subjekta.

Jedovatá šupina još je jedna neobična sintagma koja se provlači kroz djelo. *Otrovna ljuštura* u prijevodu, nalazi se u različitim kontekstima, stoga nosi razna metaforička značenja.

¹⁷ Brabcová, Z. Daleko od stromu. Brno : Druhé město, 2017. str. 20.

Primjer 1:

Original:

Když jsme míjeli ceduli s názvem obce, zaseklo se mi to slovo do srdce jako jedovatá šupina.

Prijevod:

Dok smo prolazili kraj znaka s nazivom općine, ta mi se riječ usjekla u srce kao otrovna ljuštura.

Primjer 2:

Original:

A ještě něco: je tu ŘEČ, ta sladká jedovatá šupina, která mi bloudí v žilách a která se mi tak náhle zasekla pod nehet, když jsme se tenkrát vraceli do Prahy.¹⁸

Prijevod:

I još nešto: tu je i GOVOR, ta slatka otrovna ljuštura koja mi kola žilama i koja mi se toliko naglo usjekla pod nokat onda kada smo se vraćali u Prag.

Iz navedenih primjera može se vidjeti na koji način autorica razvija metaforu koristeći *otrovnju ljušturu* za usporedbu sa svojim osjećajima. Prijevod smo ovdje obavili mehanički, dakle riječi unutar sintagme prevedene su svojim parnjacima u hrvatskom jeziku bez ikakve intervencije prevoditelja. Metafora kolanja otrova nečijim žilama jednako je shvaćena od strane čitatelja originala i prijevoda te kulturološke barijere ovdje nije bilo.

6.3 Vlastita imena

Neki prevoditelji pribjegavaju adaptaciji stranih imena na jezik na koji prevode. U ovom slučaju, kada bismo mi to radili, bila bi riječ o kroatizaciji čeških vlastitih osobnih imena. Tako se često u prijevodima djela sa češkog jezika na hrvatski susrećemo s imenima kao što su Marija od češkog Marie, Matej od Matěj, Katarina od Kateřina, Josip od Josef itd. Suvremena praksa takva rješenja ne tolerira. Između ostalog, prema pravilima hrvatskog pravopisa vlastite imenice iz stranih jezika u nominativu se pišu onako kako se pišu u

¹⁸ Brabcová, Z. Daleko od stromu. Brno : Druhé město, 2017. str. 26.

izvornome jeziku, a u ostalim se padežima dodaju hrvatski nastavci i imena se sklanjaju prema gramatičkim pravilima hrvatskoga jezika.¹⁹

Radi se o činjenici da kroz proces čitanja stranog romana čitatelj dobiva uvid ne samo u kulturu, već i u jezične specifičnosti nekog područja. Tako čitatelj prolazeći kroz tekst stječe znanje i iskustvo zahvaljujući čemu postaje kompetentan za prepoznavanje jezičnih specifičnosti određenog jezika, npr. ukoliko je čitao ovaj roman gdje je ime Kateřina hipotetski prevedeno kao Katarina, čitatelj neće imati uvid u specifičnost češkog slova ř i uspjeti ga u budućnosti prepoznati kao specifičnost upravo češkog jezika. Ista je situacija s prevođenjem imena glavne junakinje Věre. Hrvatska varijanta tog imena bila bi Vera ili Verica, međutim kod takvog prijevoda opet bi se izgubila specifičnost češkog bilježenja jata, tj. hrvatski –ije i –je pomoću češkog grafema ě.

Svi likovi u ovom djelu, ili da budemo precizniji, u prvom poglavlju čijim smo se prijevodom bavili, zadržali su svoja češka imena. Na problem smo naišli prilikom prevođenja nadimka *Káča pitomá* kojeg junakinja Věra nadjenjuje svojoj školskoj prijateljici Kateřini i ostalim kolegicama iz razreda. Sintagma je prevodiva kao *guska glupa* ili pak *Kate/Katica glupa*, gdje je Káča u češkom uobičajeni naziv od milja za žensku osobu koja se zove Kateřina i ujedno naziv za gusku. Dok se u češkom jeziku spomenuta sintagma može koristiti kao frazem *imenica + imenica* s istovremenom referencom na lika u knjizi koji se zove Kateřina, u hrvatskom jeziku to nije slučaj.

Ime Kateřina se osim u obliku Káča, koji nosi simboličko značenje, pojavljuje u još jednoj varijanti tog osobnog imena – varijanti Katka. Između dva nadimka odabrali smo jedan i odlučili mu biti dosljedni kako bi čitatelj uspio razumjeti da se radi o istome liku. U slučaju kada se junakinja obraća kolektivu i koristi imenicu *káči* u prvom licu množine ženskog roda, preveli smo je sa *koze* iz razloga što smatramo da je to najčešće korištena životinja u svrhu pripisivanja negativnih osobina ženskim osobama.

Smatramo da smo nemogućnošću adekvatnog prevođenja nadimka Káča koji se ovdje pojavljuje u dva značenja u nekoliko rečenica izgubili dio autoričine namjere. Rečenica: *Nenávidím tě, Káčo, jak já tě nenávidím*. U prijevodu: *Mrzim te, Katko, ne možeš ni zamisliti koliko te mrzim*. Njihov verbalni sukob nastavlja se i između redaka se može iščitati kako protagonistkinja ne misli samo osloviti svoju prijateljicu nadimkom, već joj i poručuje da je *koza* (odnosno, kada bismo doslovce preveli, guska), ali kako ženski lik u romanu ne bismo

¹⁹ Hrvatski pravopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. // Dostupno na: <http://pravopis.hr> [pristup: 12.01.2019.]

preimenovali u kozu, odlučili smo se držati varijante Katka koja sa sobom ne nosi nikakvu negativnu nijansu.

Slično kao u slučaju s dvije varijante u nadimcima imena Kateřina, pojavljuju se dvije varijante imena Řeháček. S obzirom na to da se izvorni čitatelj neće zbuniti prilikom pojave varijante Řehtáček, odlučili smo ostati dosljedni prvotnom obliku kako se to hrvatskom čitatelju ne bi dogodilo.

Za razliku od imena ljudi, životinjama se najčešće nadjenjuju simbolička imena. Usprkos fonetskoj sličnosti pridjeva *černý* i *crni*, iz navedenog smo razloga ime mačka koje je u originalu Doktor Černý odlučili prevesti na hrvatski jezik kao Crni Doktor.

6.4 Jezično-stilističke korekcije

U ovome poglavlju obrazložit ćemo neke prevoditeljske odluke koje nam nisu bile jednostavne te su nas natjerale na odmak od originalnog teksta. U nekim slučajevima objašnjavamo zašto se nismo držali originala i to isto tako potkrepljujemo pripadajućom teorijom književnog prevođenja u kombinaciji s vlastitom logikom koja nam se činila značajnom u svrhu prijenosa autoričine namjere.

6.4.1 Razgovorni stil

S ciljem postizanja razgovornog stila u tekstu koji se u češkom jeziku očituje korištenjem razgovorne forme standardnog književnog jezika, najčešće smo pribjegli ubacivanju razgovornih poštapalica onda kada bi hrvatski dijalekt ili žargon zvučao pretjerano ekspresivno. Razlog tomu je što se tzv. *obecná čeština*, odnosno općečeški supstandard, govori na području cijele Češke Republike, dok se hrvatski dijalekti i žargoni puno više razlikuju, zavisno o tome u kojoj se regiji govore.

U jednom dijelu prvog poglavlja pojavljuje se dijalog napisan na općečeškom supstandardu. Pripovjedačica nam daje do znanja kako razgovor vode seljaci koji su došli na pogreb njenog djeda. Iako supstandard nije specifičan samo za seoska područja, već je uvelike prisutan i primjerice u Pragu, ovdje smo ga preveli žargonom koji najviše naginje kajkavskom dijalektu. To je nedvojbeno jedna nespretna, ali neizbježna odluka, iz razloga što će prevoditelj koji naiđe na bilo koji neknjiževni jezik unutar djela ovisiti o dijalektima ili žargonu s kojima se ranije susreo, zavisno o tome gdje je živio, s kakvom se točno formom jezika susreo i kojoj ga društvenoj podskupini pripisuje.

Dijalekti koji se govore na češkim selima kod nas se najčešće prevode na kajkavštinu, dok se *obecná čeština* nastoji prevesti urbanim jezikom. S obzirom na to da je u romanu *Daleko od stabla* u nekoliko navrata naglašeno da se dijalog odvija između stanovnika sela, u prijevodu smo dali prednost kajkavštini.

U sljedećih ćemo nekoliko primjera prikazati na koji smo način pristupili rješavanju problema do kojeg dolazi kada treba prevesti nešto što nema strogo definirana pravila.

Original:

„**Tak** už je **ty** nenávisti konec.“ „Nesmysl... **dýt** spolu byli už **ňákej** ten pátek zadobře.“ „Zadobře? Nebud’te blázen. Vždycky, když za ním přijel z Prahy, hádali se až do rána. Říkali to Horákovi a ty to **musej** vědět – mají přece **barák** hned naproti.“²⁰

Prijevod:

– **Čujte**, bar je sada kraj **celoj** toj mržnji. – Gluposti... sad su neki petak bili zajedno i slagali su se. – Slagali? **Kaj ste ludi**? Svaki put kad mu je **došal** iz Praga **svadili** su se do jutra. Horákovi su to rekli, a oni moraju **znat** najbolje – kuća im je **odma** preko puta!

Prilikom prevođenja s dijalekta na dijalekt uvijek će se naći neke riječi koje se neće moći adekvatno moći prenijeti u ciljni jezik zato što njihov dijalektalni ekvivalent ne postoji. Kada se to desi, prevoditelj analizira originalni tekst te odabire riječi koje su mu najpogodnije za izražavanje na dijalektu. Važno je sačuvati originalno značenje, tzv. umjetnička istina. Dakle, nije najvažnije prenijeti identične riječi na neknjiževni supstandard. Na primjeru koji smo naveli možemo vidjeti kako je sačuvano i značenje i autoričina namjera da se prikaže način govora koji ne pripada književnom jeziku. Funkcija odlomka ostala je sačuvana.

U rečenici „Ty už pomalu začínáš mluvit jako ten **praštěnej** Slavík.“ prisutan je pridjevski oblik karakterističan za općečeški supstandard, no kako se ne bismo mučili preformulacijom toga pridjeva s književnog hrvatskog na neknjiževni, odlučili smo neknjiževni jezik ubaciti na drugim mjestima – *Polako počinješ zvučat ko onaj čaknuti Slavík*, iz čega se isto tako lako primjećuje odmak od hrvatskog književnog jezika.

O umjetničkoj istini govori Levý u *Umjetnosti prevođenja*:

„Prevod ne može biti jednak originalu, ali mu mora biti jednak po djelovanju na čitaoca. Prevodilac mora, isto onako kao dekorater u pozorištu, da računa s perspektivom:

²⁰ Brabcová, Z. *Daleko od stromu*. Brno : Druhé město, 2017. str. 25.

*njegov čitalac ima drugu mjeru znanja i estetičkog iskustva nego što je imaju čitaoci originala, pa zbog toga prevodiočev čitalac mnogo što ne bi razumio u njegovoj mehaničkoj kopiji, a ponešto bi čak krivo protumačio.*²¹

6.4.2 Praznine u interpretaciji

U nekoliko slučajeva u izvornom tekstu susreli smo se s umetnutom rečenicom i krnjom rečenicom, ili preciznije, surečenicom koja ne samo da nema glagol pa tako ni glagolski predikat, već joj se ne može odrediti ni imenski predikat. Tako je i samo njeno značenje moguće tumačiti na više načina. Iako su to sasvim normalne gramatičke pojave u jeziku, naslov potpoglavlja upućuje na zbunjujuće gramatičke strukture koje nisu tipične za prozu zato što ne prenose jasnu poruku, već su tu iz nekih drugih razloga.

Prevoditelji često imaju tendenciju „pomagati“ svojim čitateljima na način da čine „ispravke“ u autorskim tekstovima. Prevoditelj naime nije autor (iako, ipak, na neki način jest) i njegova uloga nije uloga ispravljača, već prijenosa autorove misle što je bliže moguće originalnom tekstu. Idealan je slučaj kada bi prevođenje već prevedenog teksta natrag na izvorni jezik dalo identičan tekst. Književni prevoditelji često na to zaboravljaju i stavljaju se uloge autora tako da ubacuju motive koji u originalu ne postoje. Mi smo nastojali ostati što vjerniji originalu.

Navest ćemo dvije rečenicu u originalu i prijevodu te objasniti kako smo pristupili problemu njihovog prijevoda.

Prvi primjer:

Original: *Nechápavě se za ní otáčím, v dlani malou měkkou gumu.*

Prijevod: *Zbunjeno se za njom okrećem, u dlanu malu mekanu gumicu.*

Iako drugi dio rečenice kod čitatelja ostavlja nedorečen dojam, na temelju pasusa iz *Umjetnosti prevođenja* o logičkim vezama unutar rečenica odlučili smo da nećemo pribjegavati nikakvim dodatnim objašnjenjima. Pod dodatnim objašnjenjem podrazumijevamo ubacivanje riječi kojih nema u originalnom tekstu, a prevoditelj ih je na svoju ruku odlučio ubaciti kako bi čitatelja približio svome shvaćanju krnje rečenice. U ovom slučaju surečenica bi bila mnogo jasnija da smo napisali *u dlanu držim/okrećem/prevrćem*

²¹ Levý, J. Estetski problemi prevođenja. // *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo : Svjetlost, 1982. str. 71.

malu mekanu gumicu. Međutim, kako autorica to nije navela, nema potrebe da navodimo ni mi u ulozi prevoditelja.

Drugi je primjer neobično ubačene surečenice sljedeći:

Original: *Cele zajatá černí mámina kostýmu, tátova obleku a svých šatů, vedle sebe ještě živé květiny, sleduju tátovy bledé ruce na volantu.*

Prijevod: *Sva zarobljena crninom mamina kostima, tatina odijela i svoje haljine, kraj mene još živo cvijeće, promatram tatine blijede ruke za volanom.*

Kada bismo se postavili u ulogu autorice i pisali navedeni pasus vođeni intuicijom, *vedle sebe ještě živé květiny* je surečenica kojom bismo nastavili niz prethodnih priložnih oznaka s imenicama u instrumentalu, što ovdje nije slučaj. Značenje te iste rečenice bi bilo da je živo cvijeće još nešto čime je protagonistkinja okružena i što ju zarobljava. Radi se naime o još jednoj asocijaciji u nizu, o nezavisnoj misli koja nije vezana nikakvom gramatičkom rekijom za glavnu rečenicu *sleduju tátovy bledé ruce na volantu*. Prilikom prevođenja ne smijemo razmišljati na način da je autor ili autorica zbog manjka pažnje stavio u tekst određenu riječ ili rečenicu koja naizgled ne odgovara svome okruženju. Ponekad se, naravno, može zadesiti da naiđemo na lapsus u originalnom tekstu koji je u redu korigirati, ali u ovom slučaju Brabcová koristi dovoljno stilskih sredstava koja njenom tekstu daju liričnu nijansu slobodnog stila pisanja zbog koje možemo zaključiti da se ovdje ne radi o pogrešci.

„Z Křečhoře.“ primjer je još jedne neoglagoljene rečenice kojom autorica započinje odlomak. Dvoulomili smo se između dvije solucije. Prva je bila prevesti rečenicu sa *Povratak iz Křečhoře*. Druga solucija bila je ostaviti doslovan, nekorigiran prijevod bez imenice *povratak*. Razmišljanje iza prve solucije bilo je stvoriti kod čitatelja sliku koja mu pomaže shvatiti kontekst u kojem se protagonistkinja nalazi. To je naime pogrešno zato što ne slijedimo autoričinu namjeru. Osim toga, nije teško zaključiti da se u ovoj situaciji i češki i hrvatski čitatelj nalaze pred istim problem koji nije jezične pa tako ni prevoditeljske naravi.

Po pitanju navedenog problema Levý naime govori:

„Grubo rečeno, ukoliko je izraz slobodniji, utoliko je rečenica življa i lakonskija; što su veze čvršće, rečenica je vezanija i racionalističkija. Pri prevođenju važno je sačuvati

vodeću tendenciju originala, izbjegavati odstupanja na onim mjestima gdje čvrstina ili labavost veza vrši stilsku funkciju.“²²

U ostatku odlomka Levý se dotiče čestih prevoditeljskih pokušaja zasićenja rečenica logičkim vezama. Na temelju njegovog pristupa teoriji književnog prevođenja, nismo intervenirali pojašnjavanjem drugog dijela surečenice zato što se, između ostalog, izvorni čitatelj i čitatelj prijevoda nalaze u ravnopravnoj situaciji pred nejasnom sintaksom.

6.4.3 Kulturološke nepodudarnosti

Iako su Česi i Hrvati vezani snažnim kulturno-povijesnim zajedničkim nazivnicima, kulturološke nepodudarnosti nisu rijetkost. One su rezultat više čimbenika: različitog povijesnog iskustva (u slučaju ovog romana, različitog iskustva s komunizmom) te različitog manifestiranja usmenog prenošenja književnosti (ili mitova) koje se dešava na manjem lokalnom području, a kamoli tek kad se povuče usporedba između zapadnoslavenskog i južnoslavenskog govornog područja.

Dok se mit o uspavljivanju pomoću brojanja ovaca kod nas manifestirao kroz prizor gdje ovce prelaze preko ograde, u Češkoj je slučaj takav da one prelaze klupu.

Original: *Místo počítání oveček, které v nekonečné řadě přecházejí lávku, jsem si šeptala do polštáře [...]*²³

Prijevod: *Umjesto brojanja ovaca koje u beskonačnoj koloni preskaču ogradu, šaputala sam u svoj jastuk [...]*

Bez obzira na kulturološku specifičnost koja upućuje na zanimljivu prilagodbu bajke u slavenskim zemljama, odlučili smo ne pratiti slijepo autoričin odabir „klupe“ u ovom prizoru, već smo ga prilagodili onome na što je prosječni hrvatski čitatelj navikao. Autorica također nije imala namjeru ostaviti na čitatelja dojam čuđenja da se u tipičnoj narodnoj priči nešto mijenja te sam prizor nije namijenjen privlačenju pažnje. U takvim slučajevima prijevod u kojem je narušena kvaliteta odnosa izvorne riječi s prevedenom ne narušava opću kvalitetu teksta koja se mjeri jednakim učinkom na čitatelja.

²² Levý, J. Umjetnost prevođenja. Sarajevo : Svjetlost, 1982. str. 152

²³ Brabcová, Z. Daleko od stromu. Brno : Druhé město, 2017. str. 17.

U drugom primjeru ponovno se odmičemo od semantičkog značenja riječi koje su, kako saznajemo iz prvog poglavlja, dio rimovane bajke koja bi mogla biti dio usmene tradicije s kojom se autorica susretala. Razlog tomu je što smo htjeli zadržati rimu koja je bitan segment ove igre riječi. Stoga je u našem prijevodu stol postao stolica, a ostale su riječi u rečenici, srećom, podudarne jedna s drugom svojim završnim slogovima tako da nije bilo potrebno prilagođavati i njih jer bi bilo teško ostati blizak vizualnom ugođaju koji stvara originalni tekst.

Original: *Byl jeden domeček, v tom domečku stoleček, na stolečku mistička... a ta rybička je ted' v moři [...]*²⁴

Prijevod: *Bila jedna kućica, u kućici stolica, na stolici zdjelica... a ta ribica u moru [...]*

6.5 Intertekstualnost

Intertekstualnost je pojava koja obuhvaća referiranje unutar jednog teksta na drugi tekst koji već postoji. Razlikuje se od citiranja po tome što je za intertekstualnost dovoljna aluzija na drugo djelo bez pretjerano detaljnih upoznavanja s pozadinom djela na koje se referira. Ukoliko autor sam ne naznači da je riječ o referenci na već postojeće djelo, najčešće se prepoznaje od strane čitatelja koji ima široku opću kulturu ili pak uvid u kulturu čijim je dijelom i dotični autor. Zanimljiva je pojava zato što služi kao most između fikcije i stvarnog svijeta iz kojeg polazi pisac.

6.5.1 Václav Jaromír Písek

U romanu *Daleko od stabla* pojavljuje se tekst pjesme *Čechy krásné, Čechy mé* autora Václava Jaromíra Píseka (1812.–1869.) koja je nastala 1852. godine pod naslovom *Vlastenské hory*. Početni stihovi spomenute pjesme iz cijelog su opusa najprepoznatljiviji uradak tog pjesnika te su ujedno služile kao svojevrsna himna povijesne pokrajine Češke, poznate još pod nazivom Bohemija. Junakinja Věra prisjeća se osnovne škole i učitelja koji je imao naviku ponavljati iste stihove:

Original: *o Čechách krásných, Čechách mých, o tom zems-kém ráji, v němž se hory zasnubují s oblohou a duše se touhou pne, [...]*

²⁴ Ibid. str. 19.

Prijevod: *o toj Češkoj krasnoj, Češkoj mojoj, zemaljskom raju u kojem se gore zaručuju s nebom, a duša uzvišava od čežnje, [...]*

Stihove smo preveli principom „riječ-za-riječ“ iako ne samo da se radi o književnom tekstu, već i o poeziji čiji je prijevod još manje sklon doslovnom prevođenju, ali u ovom prevoditeljskom slučaju ne radi se o uglazbljivanju stihova i obraćanju pažnje na metar u pjesmi. Naglasak smo stavili na prijenos snažne domoljubne emocije koju učitelj prenosi citirajući himnu svoje pokrajine Češke. Intertekstualnosti se u *Priručniku za prevoditelje* dotiču i Lada Badurina i Nikolina Palašić govoreći o povezanosti tekstova na strukturnoj i sadržanoj razini te navodeći kako pojava tog stilskeg postupka olakšava interpretaciju teksta jer nas upućuje na nešto što je poznato otprije.²⁵ Uvodeći spomenute stihove u svoj roman, Brabcová nam daje uvid u karakter učitelja na realnoj, stvarnoj razini koja čitatelju koji je upoznat s povijesno-političkim kontekstom Češke Republike značajno proširuje sliku o tom liku i njegovoj pozadini.

6.5.2 Maksim Gorki

Moje univerzity. Radi se o na prvi pogled ni sa čim povezanoj i jednostavnoj rečenici koja nema preveliku poveznicu s tekстом unutar kojeg se našla. Radi se o samom završetku prvog poglavlja, a kontekst je sljedeći:

*„Geografske karte i smrt – moje djetinjstvo. Nešto ću kasnije nad jednom od njih, strahovito realističnih, sjediti zajedno s Katkom i Ivanom i prstom tražiti pukotinu duž obrisnih linija granica. **Moji univerziteti.** Pomoću tih djedovih karata obljepljujem našu sobu, Josífeku, kako bih ispred očiju uvijek mogla imati taj šareni protest kojeg mi je usadio Václav, taj protest protiv moje stvarnosti u koju su drugi gurali svoj nos i koju sam klečeći morala ubirati s poda. No nije to bio samo protest koji nas je u našem unajmljenom stanu preko puta Hotela Europe promatrao sa zidova. S vremena na vrijeme kapnula bi sa tih lepršavih kontinenata kap otrovne čežnje, kapnula bi neočekivano, ravno u sredinu tanjura, a ja bih ga morala proždrijeti do kraja; među ljudima.“²⁶*

²⁵ Stojić, A., Brala-Vukanović, M. i Matešić, M. Priručnik za prevoditelje: prilog teoriji i praksi. Rijeka : Filozofski fakultet, 2014. // Badurina, L. i Palašić, N. Tekst i kontekst. Str. 81

²⁶ Brabcová, Z. Daleko od stromu. Brno : Druhé město, 2017. str. 30.

Moji univerziteti naslov je romana, odnosno autobiografske knjige ruskog i sovjetskog književnika Maksima Gorkog (1868.–1936.) koji je začetnik socijalističkog realizma. Socrealizam u Češkoj Republici bio je najviše aktualan pedesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća. Knjiga je izdana 1932. i bila je čest lektirni naslov u državama koje su slijedile sovjetsku politiku. Brabcová referencom na ovo djelo želi povući paralelu između Gorkog i sebe jer upravo u toj knjizi Gorki priča o svome djetinjstvu i odrastanju (baš kao i autorica) te je poznat po činjenici da je vrlo mlad, u devetnaestoj godini, pokušao počiniti samoubojstvo. Iako do tog aspekta priče u prvom poglavlju ne dolazi, kasnije u knjizi saznajemo da je Věra pokušala isto.

6.5.3 Biblija

Janje odnosno jaganjac (češ. *beránek*) spominje se u kontekstu strpljivosti oca glavne junakinje, evangeličkog župnika koji je svojoj kćeri u slobodno vrijeme znao čitati *Bibliju*. Janje je simbol Isusova otkupljenja ljudi od grijeha. Žrtvovao se kao nevin jaganjac, milosrdan prema onima koji su ga nepravedno mučili. U sljedećem paragrafu gdje se Věra obraća ocu u svojim mislima, očituje se referenca na Bibliju:

„Ponekad imam osjećaj kao da ti ne razumiješ što je onaj put ustvari omekšalo djeda Václava. To naime nije bila jaganjska strpljivost tvoje vjere, kao ni tvoj pogled na svijet: bio je to jedan jedini, prostrani i tisućgodišnji osmijeh žene iz koje sam izašla.“²⁷

Riječ *beránek* prema Rječniku književnog češkog jezika nosi dva značenja: 1. umanjena za muško mladunče ovna, 2. miran, tih, strpljiv, dobroćudan čovjek. S obzirom na povezanost religijskih motiva, odlučili smo se za prijevodnu varijantu „jaganjac“ umjesto „janje“ iz razloga što kod čitatelja stvara direktniju asocijaciju na Bibliju.

6.6 Frazemi

Brojna stilska izražajna sredstva koja čitanju daju određenu melodičnost, posebice aliteracija i asonanca, predstavnice tradicionalne lirike, u ovom su romanu na trenutke snažnije i važnije od semantike tako da mnoštvo frazema nismo nastojali zamijeniti njihovim parnjacima iz hrvatskog jezika, već je naglasak bio upravo na spomenutoj zvučnosti koja je

²⁷ Brabcová, Z. Daleko od stromu. Brno : Druhé město, 2017. str. 21.

vrlo bitan aspekt autoričinog stila pisanja. Kako bi se uspostavila ravnoteža u prijevodu, dozvoljeno je ubacivanje frazema na mjestima gdje je to u ciljnom jeziku pogodnije.

Osim toga, s obzirom da je cijelo djelo vrlo alegorično i prepuno metafora, potrebno je pažljivo razlikovati stilska sredstva od pravih frazema. Navest ćemo neke od primjera frazema na koje smo naišli u prvom poglavlju i kako smo se snašli s njihovim prijevodom.

[...] disciplinovaní evangeličtí faráři nemají splašenost v lásce – disciplinirani evangelički župnici ne preferiraju osjećaj straha.

Varijanta prijevoda mogla je biti „discipliniranim evangeličkim župnicima ljubav ne tjera strah u kosti“, „disciplinirani evangelički župnici ne boje se ljubavi“. U paragrafu se naslućuje ozbiljan ton radi kojeg smo se odlučili za ovakav prijevod. Varijanta s frazemom oduzima na ozbiljnosti koja je sačuvana prilikom upotrebe češkog frazema.

- *za nic nemohl – ni za što nije kriv*
- *co máte na mysli – kako to točno mislite*
Što imate na umu zamijenjeno je ponešto razgovornijom formom.
- *Byl v rozpacích / byl vlastně vždycky v rozpacích – nije znao što bi / ustvari nikad nije znao što bi*
Opis učitelja koji je često zbunjen.
- *Už se mi nikdy nepodaří – više mi nikada neće poći za rukom*
Prevođenje frazemom kako bi se uravnotežilo njihovo prevođenje ne-frazemima na nekim mjestima.
- *[naše generace] prolézla dluhy – provlačeći se s dugovima*
Frekventni češki *přechodníky* koji se u prijevodu izbjegavaju u takvom formi ovdje su pronašli svoje mjesto kao svojevrsna kompenzacija.
- *Bylo mi jasné, kolik uhodilo. – Bilo mi je jasno što je posrijedi.*
- *z duše protivní – istinski odbojni*
Metaforički odnos zamijenjen je nemetaforičkom konstrukcijom.
- *zamknout na dva západy – okrenuti ključ u bravi dva puta*

Frazem za koji nismo uspjeli pronaći odgovarajući ekvivalent u hrvatskom je preveden svojim kratkim objašnjenjem. To je učinjeno pomoću što manjeg broja riječi koji bi čitatelju

što direktnije prenio značenje. Najbolji primjer za to je posljednji frazem „*zamknout na dva západy*“. Umjesto „*zaključavanja na dva zapada*“ najdirektniji prijenos značenja vidjeli smo u kratkom objašnjenju postupka lika u romanu – okrenuo je ključ u bravi dva puta.

7. Zaključak

Prijevod i translatološka analiza romana pokazali su da je Zuzana Brabcová pažnje vrijedna autorica koja se na vrlo pametan, dosjetljiv i umjetnički kvalitetan način poigrava književnim vrstama. Njeno kolebanje između lirike i epike na čitatelja ostavlja puno snažniji dojam nego što je to uobičajeno kod prosječne epike (ako ne govorimo o epovima, koji su ipak proza u stihu) i pruža puno šire shvaćanje konteksta nego što to čini poezija.

Brojna stilska izražajna sredstva koja autorica koristi u svojim rečenicama dovela su nas do prevoditeljskih problema gdje je trebalo povući crtu između vjernosti semantici s jedne strane i autoričinoj namjeri utjecaja na čitatelja s druge. S obzirom da ipak govorimo o približavanju granici s lirikom, u mnogim smo situacijama odlučili više paziti na potonje, dakle pokušati prevesti djelo na način da na hrvatskog čitatelja ostavi što sličniji dojam kao da se knjiga čita na češkom jeziku. To je zahtijevalo ponešto više udaljavanja od inicijalnih značenja riječi koje autorica bira, ali podučeni teorijom književnog prevođenja svjesni smo da je umjetnička norma ona norma koje se treba držati u ovakvim situacijama.

Ono što nam je gotovo sigurno promaknulo su zasad neotkriveni slojevi i značenja autoričinog bogatog unutarnjeg svijeta koji se bazira prvenstveno na asocijacijama. Smatramo da je bez njenog uplitanja kao autorice u ovaj prijevod gotovo pa nemoguće razotkriti sve poveznice ovog polu-autobiografskog djela sa stvarnošću, ali upravo to je čar i izazov za opreznog čitatelja koji odluči uploviti u ovaj neobičan nadrealistički prikaz razvoja jedne svijesti u ograničenom svijetu koji je vladao Čehoslovačkom osamdesetih, godina kada je ovaj roman napisan.

8. Literatura

8.1 Izvori

Brabcová, Zuzana. *Daleko od stromu*. Brno : Druhé město, 2017.

8.2 Sekundarna literatura

Eco, Umberto. *Otprilike isto – iskustva prevođenja*. Zagreb : Algoritam, 2006.

Feral, Josette. Od teksta do subjekta : preduvjeti pisma i diskursa u ženskom rodu.
// Frakcija : magazin za izvedbene umjetnosti = performing arts magazine. (1999),
12/13, str. 58-62.

Janoušková, Jana. *Daleko od stromu*. // TVAR, edicija TVARy. 13/1999. str. 4-9.
Kučiš, Vlasta. *Translatologija u teoriji i praksi*. Zagreb : Hrvatsko komunikološko
društvo i Nonacom, 2016.

Ladmiral, Jean-René. *Kako prevoditi : Teoremi za prevođenje*. Zagreb : Politička
kultura, 2007.

Levý, Jiří. *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo : Svjetlost, 1982.

Machala, Lubomír: *Daleko od stromu - vysoko nad jinými*. // Tvar 39/1991. str. 14.

Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka i Venturin, Radomir. *Hrvatski frazeološki
rječnik*. Zagreb : Naklada Ljevak, 2014.

Pohánková, Karin. *Daleko od stromu*. Časopis Tvar, 9/1995. str. 6-7.

Slovník české frazeologie a idiomatiky: výrazy neslovesné. Ur. Čermák, František.
Prag : Academia, 1988.

Slovník české frazeologie a idiomatiky: výrazy slovesné. Ur. Čermák, František.
Prag : Academia, 1994.

Slovník nespisovné češtiny. Ur. Hugo, Jan. Prag : Maxdorf, 2009.

Stojić, Aneta; Brala-Vukanović, Marija i Matešić, Mihaela. *Priručnik za prevoditelje: prilog teoriji i praksi*. Rijeka : Filozofski fakultet, 2014.

Šarić, Ljiljana, Wittschen, Wiebke. *Rječnik sinonima*. Zagreb : Jesenski i Turk, 2008.

8.2.1 Elektronički izvori

Český národní korpus. //

Dostupno na: <http://treq.korpus.cz/index.php> [pristup: 18.12.2018.]

Hrvatski pravopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. // Dostupno na: <http://pravopis.hr> [pristup: 12.01.2019.]

Slovník spisovné češtiny. //

Dostupno na: <http://ssjc.ujc.cas.cz/> [pristup: 06.02.2019.]

Sažetak

Prijevod i translatološka analiza ulomka romana „Daleko od stromu“ Zuzane Brabcove

U ovom diplomskom radu obradili smo prijevod i translatološku analizu ulomka romana *Daleko od stabla* češke spisateljice Zuzane Brabcove. Rad je podijeljen na tri dijela: (1) uvod u autoričino stvaralaštvo, (2) prijevod i original poglavlja koje smo analizirali i (3) teorijsku analizu autoričina jezika te prijevodnih problema na koje smo naišli. Analiza je pokazala da je Zuzana Brabcová pažnje vrijedna autorica koja se na vrlo pametan, dosjetljiv i umjetnički kvalitetan način poigrava književnim vrstama. Njeno preplitanje epike s lirikom nagnalo nas je na to da se s ciljem zadržavanja utjecaja teksta na čitatelja odmaknemo od originalnog značenja pojedinih riječi.

Ključne riječi: *Daleko od stabla*, Zuzana Brabcová, književni prijevod, analiza prijevoda, češka književnost, *bildungsroman*, poetski elementi, autorice

Shrnutí

Překlad a překladová analýza úryvku románu „Daleko od stromu“ Zuzany Brabcové

Cílem této diplomové práce je překlad a překladová analýza úryvku románu *Daleko od stromu* české spisovatelky Zuzany Brabcové. Práce je rozdělena do třech částí: (1) úvod do spisovatelčiny tvorby, (2) překlad a originál rozebrané kapitoly, a (3) překladatelské problémy, které jsme rozebíraly. Během analýzy jsme používali patřící teorii literárního překladu. Analýza ukázala, že Zuzana Brabcová je důležitou autorkou, která si chytře, nápaditě a umělecky kvalitně hraje s literárními druhy. Abychom zachovali autentické působení textu na čtenáře, v překladu jsme se museli vzdálit od originálního významu určitých slov.

Klíčová slova: *Daleko od stromu*, Zuzana Brabcová, česká literatura, literární překlad, překladová analýza, vzdělávací román, próza, básnické prostředky, autorky

Summary

Translation and Translation Analysis of a Chapter from Zuzana Brabcová's „Far from the Tree“

The aim of this thesis is to translate and analyze a chapter from a novel „Far from the Tree“, written by Czech author Zuzana Brabcová. Thesis consists of three parts: (1) introduction to author's work, (2) translation and the original chapter written in Czech language and (3) theoretical analysis of author's language and translation problems that we had to solve. Examining the author's language in this chapter has shown that Brabcová is an important author judging by her prudent, smart and imaginative play with literary genres. Due to interference of prose and poetic devices, we had to distance ourselves from the original meaning of words in order to preserve the authentic effect on the reader.

Key words: *Far from the Tree*, Zuzana Brabcová, Czech literature, literary translation, translation analysis, prose, poetic devices, coming of age, female authors